

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd

Miroslav Grobelný

Vztah k majetku v Novém zákoně

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Mireia Ryšková, Th.D.

Praha 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 15. června 2018

Miroslav Grobelný

Bibliografická citace

Vztah k majetku v Novém zákoně [rukopis] : bakalářská práce / Miroslav Grobelný ; vedoucí práce: Mireia Ryšková. -- Praha, 2018. -- 57 s.

Anotace

Hlavním cílem bakalářské práce „Vztah k majetku v Novém zákoně“ je zachytit různé aspekty pohledu na bohatství a chudobu v textech Nového zákona, posoudit tyto texty na pozadí jejich historického a literárního kontextu a hledat jejich společná témata. V této práci jsme se zabývali poměrně velkým množstvím úryvků s cílem dosáhnout celkového náhledu na téma. Na počátku jsme stručně nastínili „dějiny chudoby“ v izraelském národě a některé prvky dobového kontextu. Největší prostor byl věnován evangeliím a Skutkům apoštolů, Pavlovým listům a Listu Jakubovu. V závěru jsme se pokusili stručně shrnout, co Nový zákon o bohatství a chudobě říká a o čem všem se může mluvit, když se zdá, že se mluví o majetku. Připojili jsme krátkou zmínku o pontifikátu papeže Františka, jeho názorech na bohatství a zmínili jsme i dva jeho dokumenty. Na konci práce jsme ještě připojili krátké osobní shrnutí.

Klíčová slova

bohatství, majetek, chudoba, peníze, exegeze, Nový zákon, evangelia, papež František

Abstract

The title of this bachelor thesis is „The relation to the possessions in the New Testament“. The main purpose of this thesis is to identify various aspects of the view at the wealth and the poverty in texts of the New Testament, to make a judgement about these texts on the background of its historical and literary context and to look for its common topics. In this thesis we went into details about relatively great number of passages with the goal to attain the global point of view. At the beginning we outlined briefly

„the history of poverty“ in the nation of Israel and some points of historical context. The biggest space was given to the Gospels and the Acts of the Apostles, Paul’s letters and James. At the end we made an attempt to resume briefly what the New Testament

says about the wealth and the poverty. We joined the short mention about the pontificate of Pope Francis, his opinions of the wealth and we mentioned his two documents, too. At the very end of the thesis we joined short personal conclusion.

Keywords

wealth, possessions, poverty, money, exegesis, the New Testament, Gospels, Pope Francis

Počet znaků (včetně mezer): 99 740

Poděkování

Děkuji paní doc. PhDr. Mirei Ryškové, Th.D. za pomoc při volbě tématu práce a za trpělivé vedení, rady a podněty při jejím zpracování a kompletaci.

Obsah

1.	Úvod.....	7
1.1.	Obecný úvod.....	7
2.	Historické pozadí.....	9
2.1.	Stručné dějiny chudoby v Izraeli.....	9
2.2.	Dobový kontext.....	10
3.	Téma bohatství a chudoby v textech Nového zákona.....	12
3.1.	Evangelium podle Marka.....	12
3.2.	Evangelium podle Matouše.....	16
3.3.	Evangelium podle Lukáše.....	22
3.4.	Skutky apoštolů.....	31
3.5.	Nesporné Pavlovy listy.....	34
3.6.	Sporné Pavlovy listy.....	38
3.7.	Listy pastorální.....	39
3.8.	List Židům.....	40
3.9.	Listy katolické čili obecné.....	40
3.10.	Janovské spisy.....	44
4.	Závěr.....	48
4.1.	Poselství Nového zákona o vztahu k majetku.....	48
4.2.	Étos Františkova pontifikátu.....	50
4.3.	Osobní zhodnocení.....	51
	Seznam použitých zkratk.....	53
	Seznam literatury.....	55

1. Úvod

1.1. Obecný úvod

Cesta ke spáse vede pro věřícího křesťana skrze tento svět. Skrze svět ponořený do času a prostoru, do hmoty a do těla. Sebekrásnější představy o světě, Bohu a nás samých znamenají málo, pokud se nám je do tohoto světa nepodaří vtělit. Za své skutky sice spasení nebudeme, ale naše víra – je-li živá – se prokazuje právě v nich (srov. Jk 2,17). Na cestě ke spáse nám tento svět nemá být překážkou. Svaté ruce Boží ho uhněty jako svět velmi dobrý (srov. Gn 1,31). Člověk se však nachází ve stavu, který vyžaduje nemalou obezřetnost při každém rozhodování. Hmotné statky tohoto světa nám můžou být k radosti i pomoci, ale také ke škodě a k pádu. Hospodinu patří celá země a všechno, co je na ní (srov. Dt 10,14) a jemu budeme ze svých činů skládat účty. Písmo svaté – jako zjevené slovo Boží – nám v této situaci pomáhá obstát. Jakkoli bude hlavním předmětem mého zájmu Nový zákon, nelze se obejít bez odkazů na celé Písmo. V novozákonních textech se naplňují starozákonní zaslíbení, bez jejichž znalosti nemůžeme slovům Nového zákona porozumět.

Zabývat se otázkou, jaký vztah má Nový zákon k bohatství a chudobě, mi připadá důležité zejména proto, že v této oblasti existuje řada nereflektovaných předporozumění, která nejenže našemu každodennímu životu neposkytují potřebnou orientaci, ale navíc deformují Ježíšovu radostnou zvěst. Chci se pokusit lépe pochopit, o čem k nám Písmo svaté promlouvá, aby se odpověď naší víry na Boží zjevení stala účinnější a radostnější.

Cílem této práce je s pomocí vybraných textů identifikovat různé aspekty pohledu na bohatství a chudobu v Novém zákoně, zhodnotit kontext těchto úryvků a pokusit se najít inspiraci k zodpovězení otázky, jak má člověk (i celá společnost) ve světle Božího slova nakládat s majetkem v současném světě.

K dosažení vytčeného cíle byly zvoleny následující přístupy:

1. identifikace textů relevantních pro stanovené téma za pomoci studia odborné literatury a vlastní četby Písma svatého;
2. zohlednění historického pozadí a dobového kontextu pro zvolené texty z Nového zákona pomocí odborné literatury;

3. analýza vybraných textů s důrazem na aspekty významné vzhledem k tématu práce;
4. zevšeobecnění poznatků získaných na základě analýzy textů a jejich konfrontace, stanovení specifik i shodných postojů;
5. srovnání závěrů vyvozených z novozákonních textů s názory papeže Františka.

2. Historické pozadí

2.1. Stručné dějiny chudoby v Izraeli

V dobách postupného obsazování Kenaánu považovali izraelští rolníci zemi, na které hospodařili, za Boží dar. Uctívali Boha, který se stavěl proti represivním politickým strukturám okolních národů, který dával izraelskému lidu zemi, kterou potřebovali k přežití, a který této zemi žehnal, aby byla plodná. Země ještě nepatřila žádnému králi a obyvatelé na ní nepracovali ve prospěch státu. Stejně jako mnoho jiných starověkých národů, i Izraelité cítili silné pouto k zemi, ve které byly hroby jejich předků. Protože patřila Bohu, byla země posvátná. Židovský Zákon proto od počátku nastavoval pro nakládání s majetkem určité limity. Jedním takovým limitem byl třeba příkaz majetek nezneužívat či nevykořisťovat. Ať už se jednalo o půdu, zvíře nebo otroka, Zákon nařizoval povinný odpočinek. Každý sedmý rok měla kupříkladu půda ležet ladem (srov. Ex 23,10–11; Lv 25,2–4), ale stále z ní mohli jíst chudí a zvěř. Po sedmi sedmiletých periodách, tedy každý padesátý rok, mělo nastat milostivé léto (srov. Lv 25,8–55), kdy by se země navracela původním majitelům, dluhy by byly odpuštěny a zotročení Izraelité by byli propuštěni na svobodu. V jaké míře k tomu skutečně docházelo, není známo. Souhrnně řečeno, právo nakládat s majetkem bylo v židovském Zákoně omezeno vlastními nároky majetku samotného (zákaz vykořisťování), Božími nároky a nároky potřebných (chudí, přistěhovalci, sirotci a vdovy).¹

S nástupem davidovské monarchie a postupnou centralizací se přístup každého Izraelity ke zdrojům obživy změnil. Rolník, který hospodařil na izraelské půdě, byl vystaven daňové zátěži, která se v různých dobách různě proměňovala. Pokud z nějakého důvodu (nemoc, neúroda, sucho, záplavy,...) daně zaplatit nemohl, peníze si půjčil a půjčku splácel. Z přirozených příčin vedl rozvoj tohoto systému k postupnému vzniku třídy permanentních dlužníků, tedy chudých. A protože neexistovala žádná regulace, velmi brzy začali být chudí vykořisťováni. Dlužníci často přicházeli o půdu, kterou získávali bohatí. Na velkých rozlohách, které bez problémů uživily bohatého vlastníka, byly pěstovány plodiny nikoli pro obživu, ale pro zisk, zejména olivy a víno.

¹ GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*. New York: Harper & Row, Publishers, Inc., 1990, s. 22.

S úbytkem půdy, na které se pěstovalo obilí, stoupala cena potravin. Tlak na lidi, kteří žádnou půdu nevlastnili, tak ještě vzrostl a uvrhl je do ještě větší bídy.

S Babylonským zajetím došlo k definitivnímu zničení původní zemědělské infrastruktury Izraele. Po návratu se systém vztahů mezi věřiteli a dlužníky obnovil do té míry, že nejchudší vrstvy přestaly věřit ve spravedlnost tohoto světa a začaly vyhlížet svět jiný. Makabejské povstání sice vyrvalo zemi z nadvlády Řeků, ale daňový systém Hasmoneovců nakonec vedl k ještě většímu prohloubení sociálních rozdílů. S příchodem Římanů se pak daňová zátěž zvýšila na neúnosnou míru.²

2.2. Dobový kontext

Daňová zátěž obyčejných Izraelitů byla okolo třiceti až čtyřiceti procent příjmů.³ Kněžská aristokracie nebyla daněmi zdaleka tolik přetěžována, takže měla i daleko menší sklony k protestům a revolucím. Protože tito kněží kolaborovali s Římany, viděli v Ježíšově hlásání – potenciálně směřujícím k revoluci – ohrožení svých příjmů. Z politického hlediska je jasné, že hlásání Božího království, které mělo silnou socioekonomickou komponentu, je alespoň implicitně kritikou království stávajícího. Nejbohatší skupinou kněží byli saduceové, jejichž touha po změně systému byla logicky minimální.

V Ježíšově době ovládala zhruba dvě procenta populace něco mezi polovinou a dvěma třetinami majetku říše. Následovalo pět až sedm procent dalších lidí, kteří mohli být považováni za bohaté a zhruba dvacetiprocentní střední třída. Na spodním konci bylo asi deset procent extrémně chudých, nemocných a postižených, kteří byli vyloženě odkázáni na pomoc druhých. Zbýlých necelých sedmdesát procent bylo relativně chudých. Byli to lidé, kteří se díky své práci dokázali uživit, ale stále byli vystaveni mnoha ohrožujícím vlivům, které je mohly velmi snadno uvrhnout do naprosté bídy.⁴ I Ježíšova rodina žila velmi skromně a v nedostatku.⁵

Ten, kdo nevlastnil půdu, si ji mohl pronajmout za peníze, za předem určený podíl z úrody, nebo se mohl nechat najmout na práci na cizí půdě. Pod kontrolou

² HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*. Nashville: Abingdon Press, 2004, s. 12.

³ Tamtéž.

⁴ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*. Leicester: APOLLOS, 2006, s. 89.

⁵ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2010, s. 117.

bohatých obchodníků bylo i rybaření, takže samotní rybáři si za svou práci přišli jen na malou část zisku.⁶

V židovské společnosti nicméně vedle socioekonomického postavení sehrávala zásadní úlohu také míra cti nebo hanby. Rolník kupříkladu mohl v dobách špatné úrody upadnout do hluboké bídy, a přesto se nemusel před ostatními stydět. Mohl se nechat podporovat druhými a podle svých možností se snažil zachovávat Zákon a nějak svou situaci zlepšit. Naproti tomu výběřčí daní mohl být bohatý a soběstačný, a přesto v opovržení, protože kolaboroval s represivním římským režimem. Celková sociální stabilita a dobré vztahy s rodinou a sousedy na venkově byly pro obyčejné lidi rozhodující pojistkou proti naprostému zchudnutí. Člověk, který byl z nějakého důvodu v opovržení ostatních, by v případě problémů oporu nenašel a reálně by mu tak hrozila smrt hladem (srov. Lk 16,1–9).⁷

Chudí lidé měli v Ježíšově době nízký sociální status a scházeli jim politický vliv, nacházeli se na okraji společnosti a byli snadnými oběťmi vykořisťování ze strany bohatých, ať už šlo o Římany nebo Židy.

Nesmíme zapomenout na to, že spisy Nového zákony byly napsány lidmi, pro které byl zápas v ekonomických podmínkách starověkého světa každodenní realitou, což se do obsahu těchto spisů muselo nesmazatelně otisknout.

⁶ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 91.

⁷ Tamtéž, s. 102.

3. Téma bohatství a chudoby v textech Nového zákona

3.1. Evangelium podle Marka

Markovo evangelium neobsahuje žádné perikopy, které by se obsahově týkaly tématu bohatství a chudoby a nevyskytovaly by se v jiných evangeliích. Je v první řadě vyprávěním o Ježíši z Nazareta.⁸ I perikopy, u kterých se na první pohled zdá, že věnují pozornost etickým otázkám, tak mohou být daleko více výrazem Markovy christologie. Nicméně vzhledem k tomu, že se Markovým evangeliem jako jedna z ústředních témat nese myšlenka „moci skrze bezmocnost“, lze usuzovat, že se ani Marek nestaví na stranu lidí, kteří usilují o hromadění bohatství tohoto světa.⁹ To se stává ještě zjevnějším, uvědomíme-li si, že většina promluv v Markově evangeliu je – podobně jako v prameni Q – adresována především chudým lidem.¹⁰ Nevybízejí přitom na prvním místě ke vzdání se majetku, ale ke zřeknutí se strachu a úzkosti a k posílení naděje a solidarity. Kontextem většiny promluv a událostí v Markově evangeliu jsou totiž skutečné situace, ve kterých jsou lidé oprávněně naplněni obavami o to, co budou jíst a do čeho se obléknou.¹¹ V tomto kontextu se nyní dotkneme několika výjevů z Markova evangelia.

V prologu je jako součást vyprávění o přípravě na Ježíšovo veřejné působení líčen asketický zjev Jana Křtitele (1,4–6). Velbloudí srst, kterou byl oděn, odkazuje na Elijáše (2 Kr 1,8) nebo na Zacharjáše (Za 13,4), který hovoří o chlupatém plášti jako o známce proroka. Lv 11,20–23 uvádí kobylky jako tu část okřídleného hmyzu chodícího po čtyřech, kterou je dovoleno jíst. S medem divokých včel se setkáváme na skále v Dt 32,13 (srov. Ž 81,17), v lese v 1 Sam 14,25–26 a v útrokách lví zdechliny v Sd 14,8–9.¹²

Když Ježíš posílá po dvojicích svých Dvanáct (6,7–11), dává jim na cestu kromě jiného i instrukce stran vybavení. V 6,8 jim zakazuje vzít si chléb, mošnu a měďáky do opasku. V tom se může odrážet záměr odlišit Ježíšovy učedníky od různých potulných

⁸ DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 32.

⁹ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 217.

¹⁰ GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*, s. 78.

¹¹ Tamtéž.

¹² DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*, s. 79.

filozofů a náboženských hlasatelů, kterým šlo jen o vlastní prospěch.¹³ Na rozdíl od Matouše (10,10) a Lukáše (9,3), je u Marka dovoleno vzít si sebou hůl, která z praktického hlediska může sloužit k obraně i jako opora, přičemž ve Starém zákoně je rovněž symbolem moci a autority.¹⁴ Zákaz se nevztahuje ani na opánky (srov. Mt 10,10; Lk 10,4). Protože „cesta“ znamená u Marka rovněž „cestu následování“, netýkají se tyto instrukce jen samotného putování Ježíšových Dvanácti, nýbrž představují symbolické požadavky učednictví.¹⁵

Odpovědí na otázku, co vlastně znamená být Ježíšovým učedníkem, se Marek zabývá i v části 9,30 – 10,31. Tam se Ježíš po druhé předpovědi utrpení (9,30–32) snaží vysvětlit svým učedníkům, že se i oni, stejně jako on, musí obětovat a trpět. K tomu patří i chudoba. Nikoli však jako ctnost, která by člověka přibližovala k Bohu sama o sobě. Zřeknutí se majetku je zde spíše chápáno jako krok ke sdílení Ježíšova osudu.

Blíže se to Marek snaží objasnit v nejvýznamnějším příspěvku k tématu bohatství a chudoby v rámci svého evangelia, tedy ve vyprávění o bohatém mládenci v 10,17–31, kde paralelními texty jsou Mt 19,16–30 a Lk 18,18–30. I zde je hned v 10,17 zeměpisnou poznámkou připomenut motiv cesty. Otázka, se kterou se následně tazatel na Ježíše obrací, by stěží mohla napadnout kupříkladu některého z farizejů. Ti totiž věřili, že věčný život je odměnou za věrné dodržování Zákona. Tazatel, o kterém se teprve ve v. 22 dozvídáme, že byl bohatý (do té doby je to člověk bez přívlastků, tedy vlastně kdokoli), proto už svou otázkou dává najevo, že nepovažuje zachování Zákona za dostatečné.¹⁶ Tím, že před Ježíšem poklekl (v. 17), mu prokázal respekt a úctu.¹⁷ Je tedy zřejmé, že ho nechtěl jen zkoušet. Muž chce slyšet Ježíšův názor na to, co je potřeba pro vstup do Božího království, což je podle všeho synonymum pro „věčný život“ (srov. Da 12,2).¹⁸ V předcházející pasáži (10,13–16) je naznačeno, že vstup do Božího království je dar, který je třeba přijmout jako dítě. Ježíš zprvu odpovídá výčtem přikázání z druhé části Desatera, která se týká vztahů s druhými lidmi. V námitce tazatele, že je zachovává od svého mládí, je zřejmé, že už to není mladík (srov. Mt 19,22). Tato námitka však změní Ježíšův pohled na tazatele do té míry, že se Ježíš rozhodne (v. 21) rozšířit své pozvání, aby se k němu tazatel připojil, stal se jeho učedníkem a zřeknutím se majetku a role dobrodince získal poklad v nebi (srov. Mt

¹³ Tamtéž, s. 202.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 145.

¹⁷ DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*, s. 309.

¹⁸ Tamtéž, s. 310.

6,19–21).¹⁹ Je zjevné, že muži jeho bohatství nijak nebránilo v plnění přikázání, ale v následování ano. Tazatel – stejně jako Ježíš – ale tuší, že v životě je možné víc.²⁰ Přesto se nakonec s Ježíšovým pozváním k radosti z evangelia mýjí a se zármutkem odchází, protože má mnoho majetku (v. 22). Lze dovodit, že bohatství je zde chápáno jako překážka na cestě k tomu, aby člověk učinil středem svého života Boží království, proto, že člověku bere energii a zaměstnává myšlenky²¹ (zaměřené na to, jak si bohatství udržet, jak ho rozmnožit nebo třeba jak s ním jen adekvátně nakládat). Tento životní styl je od toho Ježíšova příliš odlišný na to, aby bylo možné se s ním ztotožnit (srov. 4,18–19).

V reakci na tazatelův odchod konstatuje Ježíš v tu chvíli zdánlivě očividnou skutečnost o nesnadnosti vstupu do Božího království pro toho, kdo je bohatý (v. 23). Vyvolá tím zděšení, po kterém své konstatování ještě jednou zopakuje, čímž mu dodá zvláštní důraz. Tvrzení ve v. 24 lze už ale vnímat i jako „obecný výrok o tom, jak je těžké pro kohokoli vejít do království“²². K příměru s velbloudem ve v. 25 se vrátíme v kapitole věnované Matoušovi. Zděšení učedníků má zřejmě kořeny v široce přijímaném předpokladu, že bohatství je znamením Boží přízně a požehnání (srov. Dt 28,1–14).²³ Bohatí jsou ti, kteří mají dostatek peněz na almužny a dostatek času, aby věrně zachovávali všechna ustanovení Zákona. Pokud je tedy pro tyto příkladně zbožné boháče obtížné vejít do Božího království, jak těžké to musí být pro ty ostatní?²⁴ Za zmínku stojí pro Marka typické obrácení pozornosti ke slabým a chudým. Přestože se jedná o pasáž adresovanou bohatým, velmi brzy se v centru zájmu ocitají Ježíšovi učedníci se svou úzkostí.²⁵ Tato úzkost je následně verbalizována ve v. 26, kdy učedníci formulují nejzákladnější teologickou otázku o vejítí do Božího království a získání věčného života. Ježíšova odpověď opět přivádí posluchače k pojetí spásy jako daru, dávaného z iniciativy Boží.²⁶

Petr v roli mluvčího učedníků poukazuje na jejich ochotu všeho se pro Ježíše vzdát. Vytváří tak protiváhu k odmítnutému povolání bohatého člověka.²⁷ Následující

¹⁹ Tamtéž.

²⁰ LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Marka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, s. 130.

²¹ DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*, s. 310.

²² Tamtéž, s. 311.

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž.

²⁵ GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*, s. 78.

²⁶ DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*, s. 312.

²⁷ Tamtéž.

výčet darů spojený s přijetím povolání odpovídá aspektům Božího království v podobě, v jaké je mohla zakoušet křesťanská obec již nyní. Obraz tohoto věku je tím popisován mnohem pozitivněji, než v apokalyptické literatuře, která „tento čas“ vnímá převážně jako zlý.²⁸

V části věnované Ježíšovu působení v Jeruzalémě se dočítáme o řadě konfliktů, které Ježíš svým hlásáním vyvolává. Hovoří mimo jiné i o nenasytosti učitelů Zákona, kteří vyjídají domy vdov pod záminkou dlouhých modliteb (12,40). Jako protiklad k takovému chování vypráví Marek příběh o chudé vdově (12,41–44). První kontrast vychází z veřejného charakteru příspěvků, kdy se peníze v chrámě vhazovaly do trubkovité schránky a přirozeně vydávaly tím hlasitější zvuk, čím jich bylo více.²⁹ Proti okázalosti bohatých učitelů Zákona tak stojí nenápadnost chudé vdovy, proti jejich vychytralosti její prostá až naivní štedrost – z pohledu tohoto světa až nezodpovědná – a proti snaze učitelů Zákona o zisk její ochota vzdát se všeho ve prospěch chrámu.³⁰ Hlavní pointa příběhu však nespočívá v jeho ekonomických či sociálních aspektech. Chudá vdova se svou ochotou obětovat všechno, co má, stává předobrazem samotného Ježíše, který nedlouho poté obětoval vlastní život jako výkupné za mnohé (srov. 10,45). V širším smyslu pak poukazuje na to, že – stejně jako vdova a Ježíš – i všichni, kdo se chtějí stát skutečnými Ježíšovými učedníky, si musí osvojit tuto praxi sebedarování.³¹

Christologický význam převažuje i u posledního Markova úryvku, který zde zmíníme. Jedná se o pomazání Ježíše v Betanii (14,3–9). Pomazání olejem před jídlem bylo obvyklou praxí. Hosté tedy mohli očekávat, že jejich hostitel jim olej sám nabídne (srov. Lk 7,44–47). Žena v domě Šimona Malomocného však pomazala Ježíše velmi drahým nardovým olejem. Nard se vyráběl z kořene rostliny, která rostla v Nepálu.³² Cena oleje je odhadnuta na tři sta denárů, přičemž denár odpovídal průměrné denní mzdě dělníka.³³ Stejně jako chudá vdova v chrámě, i tato žena přináší jako oběť nepochopitelně mnoho. V reakci na rozhořčení ostatních nad takovým plýtváním se Ježíš ženy zastává. Poukazuje na to, že chudým bude možné prokazovat milosrdenství při každých Velikonocích, zatímco pro něj jsou tyto svátky poslední. Jen tato žena to chápe, a proto Ježíše přišla pomazat jako trpícího Mesiáše.³⁴ Ježíšův výrok, že chudé

²⁸ Tamtéž.

²⁹ DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*, s. 368.

³⁰ Tamtéž, s. 369.

³¹ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 146.

³² Tamtéž, s. 147.

³³ DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*, s. 390.

³⁴ Tamtéž, s. 394.

máme stále s sebou (v. 7) nemá být rezignací na úsilí o změnu tohoto stavu, ale spíše připomenutím ustanovení Zákona (Dt 15,1–11) a v tomto kontextu snad i trochu výtkou. Ani samo Ježíšovo pomazání, které se stane pochopitelným až v okamžiku jeho smrti (srov. 15,39), se tak nesmí stát zdůvodněním pro vyhnutí se zodpovědnosti za chudé.³⁵ Protože starost o mrtvého a jeho pohřeb byla v židovském chápání dobrým skutkem (srov. Tób 1,18), mohl i Ježíš prohlásit, že na něm tato žena vykonala dobrý skutek.³⁶

Pokud se v Markově evangeliu hovoří o chudých, jedná se vždy jen o lidi bez prostředků. Nesetkáváme se v něm tedy s žádnými náznaky spiritualizovaného chápání chudoby jako stavu, který sám o sobě přibližuje člověka k Bohu. Na druhou stranu zde není chudoba vnímána jako normální součást života, se kterou bychom se měli smířit, ale jako důsledek narušení Božího plánu. Za normu se naopak považuje – a s tím se budeme setkávat i v dalším textu – zájem o chudé a ty, kteří potřebují pomoc.³⁷ Pokud Marek předkládá pozvání k chudobě, nejedná se o chudobu asketickou, ale misijní (tj. podřízenou misijnímu účelu), která je součástí potulného stylu Ježíšova života a znamením jeho následovníků.³⁸

3.2. Evangelium podle Matouše

Matoušovo evangelium – stejně jako to Markovo – líčí Ježíše a jeho následovníky jako materiálně chudé. Některé pasáže naznačují, že zřeknutí se majetku a usedlého způsobu života je podmínkou jejich služby.³⁹ Matouš má v porovnání s Markem větší zálibu v přímé řeči, vynechává nadbytečné detaily a zdůrazňuje souvislosti s Písmem. Více než u Marka zde všechno postupuje podle Božího plánu a Ježíš má průběh událostí plně pod kontrolou.⁴⁰

Poprvé se u Matouše setkáváme s bohatstvím v situaci, kdy se Ježíšovi přicházejí poklonit tři mágové (2,11), ze kterých se až postupem času stali tři králové, protože dary, které přinášejí, jsou ve Starém zákoně považovány za dary královské

³⁵ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 147.

³⁶ LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Marka*, s. 174.

³⁷ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 147.

³⁸ DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka*, s. 313.

³⁹ WHEELER, Sondra Ely. *Wealth as peril and obligation: the New Testament on possessions*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1995, s. 111.

⁴⁰ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003, s. 392.

(srov. Iz 60,6; Pís 3,6).⁴¹ Královský původ darů nedělá krále jen z dárců, ale poukazuje i na královskou identitu příjemce. Ježíš podle Matouše prožil život jako chudý člověk, ale na jeho počátku byl rozpoznán a poctěn jako král. Stejně tak byl ale rozpoznán a poctěn jako král i na konci života mužem jménem Josef, který uloží jeho tělo do svého hrobu (27,57–60) a – stejně jako mágové – hned poté zmizí ze scény.⁴² Příběh je převzatý z Mk 15,42–47, ale pouze Matouš označuje Josefa slovem bohatý (srov. Lk 23,50–56; J 19,38–42), pravděpodobně proto, že vlastnil hrobku v blízkosti Jeruzaléma.⁴³ Zarámování Ježíšova chudého života do těchto dvou situací můžeme považovat za jasný projev Matoušovy královské christologie.⁴⁴

Také Matouš si v 3,4 všímá skromného zjevu Jana Křtitele, ovšem bez výraznějších rozdílů oproti Mk 1,6.

Většina explicitních instrukcí ohledně majetku se u Matouše nachází v horském kázání (Mt 5 – 7). S první zmínkou se setkáváme už v prvním blahoslavenství (5,3), které zaslubuje království Nebes chudým duchem. Blahoslavenství v Novém zákoně se vztahují k budoucí (či eschatologické) odměně, jakkoli nelze vyloučit ani odměnu již v tomto světě. Vyhlášují, že na těch, ke kterým jsou vztažena, spočíne požehnání od Boha. Měla by být čtena na pozadí starozákonní tradice o Boží zvláštní péči o chudé (srov. Ex 22,25–27; 23,11; Lv 19,9–10; Dt 15,7–11; Iz 61,1). Matoušova specifikace „v duchu“ ukazuje na ty, kteří poznali, že Boží království je dar, který si nelze vynutit.⁴⁵ Nejde ovšem o nějakou „spiritualizaci“ chudoby. Chudí jsou stále chápáni jako lidé na okraji jak z hlediska sociálního, tak z hlediska ekonomického.⁴⁶ V rámci páté antiteze (5,38–42) je nejen zakázáno násilí, ale požaduje se, aby se na sílu odpovídalo překypující dobrotou. Nařízení dávat almužny a půjčovat bez splácení (5,42) navazují na Dt 15,7–11.⁴⁷ Všechny antiteze můžeme chápat jako názornou konkretizaci Ježíšova naplnění Zákona a Proroků (5,17).

V 6,2–4 je příkaz dávat almužny doplněn varováním, aby se tak nedělo okázale. Výraz, který zde označuje almužnu (eleémosyné), může také znamenat „milosrdenství“.⁴⁸ O Bohu, který odměňuje dobré skutky konané vskrytu, hovoří i Př

⁴¹ LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996, s. 36.

⁴² WHEELER, Sondra Ely. *Wealth as peril and obligation: the New Testament on possessions*, s. 109.

⁴³ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 435.

⁴⁴ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 217.

⁴⁵ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 100.

⁴⁶ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 148.

⁴⁷ Tamtéž, s. 112.

⁴⁸ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 117.

24,12. V kontextu Matoušova evangelia by se učení o pravé a falešné zbožnosti dalo vnímat jako kritika židovských odpůrců, kteří ovládají synagogy.⁴⁹

Prosbou o denní chléb (6,11) v Otčenáši Matouš vyjadřuje nejen prosbu o jídlo, které je nezbytné pro daný den, ale i vydanost do Boží vůle a důvěru v jeho starostlivou péči.⁵⁰ S podobnou formulací se lze setkat i v Př 30,8.

Vydanost do Boží vůle je dále rozvedena v 6,19–34. Na poklady uložené v nebi ukazuje i Tób 4,8–9. Verš 21 (snad jako pointa předchozích dvou veršů) vysvětluje, že to, co člověk považuje za důležité, určuje jeho jednání i to, čemu bude v životě věrný.⁵¹ Obraz zlého oka se v kontextu 6,22–23 (srov. Lk 11,34–36) týká nedostatku štědrosti.⁵² Ostrý protiklad mezi „nenávidět“ a „milovat“ ve v. 24 (srov. Lk 16,13) odkazuje na Dt 21,15–17. Mamon je chápán jako „to, v co člověk vkládá svou důvěru“.⁵³ Verš 25 nevybízí k nicnedělání, ale k důvěře v Boha, přičemž zdůvodňování následně postupuje od „lehčího“ (jídlo a oděv) k „těžšímu“ (život a duše).⁵⁴ Kontrast pomíjivosti trávy a květin a trvalosti Božího slova je vyobrazen i v Iz 40,6–8. Verše 26–29 obracejí náš pohled ke stvoření, které vděčí za své bytí Boží vůli (která se projevuje jako činná péče o své tvory). Tento pohled by měl Ježíšovy učedníky uschopňovat k tomu, aby s důvěrou aktivně hledali Boží království.⁵⁵ Paralelním textem k Mt 6,25–34 je Lk 12,22–32. Matouš však připojil ke Q verzi typický zájem o Boží spravedlnost (v. 33) a výrok, který připomíná lidový aforismus (v. 34).⁵⁶

Stejně jako v Otčenáši jsou učedníci vedeni k prosbě i v 7,7–11. Tento oddíl navazuje na předchozí úsek (7,1–6), který se týká mezilidských vztahů. Analogie s chlebem a rybou hovoří o vztahu otce se synem. V Lk 11,11–12 je uvedena analogie s rybou, ale navíc i představa, kdy dítě prosí o vejce, ale dostane místo něj štíra. V těchto analogiích se předpokládá, že lidé jsou v porovnání s Bohem zlí. Matouš ve v. 11 zachovává původní znění Q („dobré věci“), zatímco Lukáš je nahrazuje slovy „Ducha svatého“.⁵⁷ Tento oddíl je uzavřen „zlatým pravidlem“, jehož teologické kořeny najdeme v Lv 19,18.

⁴⁹ Tamtéž, s. 120.

⁵⁰ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 232.

⁵¹ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 125.

⁵² Tamtéž.

⁵³ Tamtéž, s. 126.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Matouše*, s. 106.

⁵⁶ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 129.

⁵⁷ Tamtéž, s. 128.

V rámci souboru zázračných příběhů (Mt 8,18 – 9,8) Ježíš absolvuje dvojitý rozhovor o učednictví pocházející z pramene Q (8,19–22), čímž Matouš vyzdvihuje význam učednictví coby doplňkového tématu spolu s christologií.⁵⁸ V prvním rozhovoru Ježíš vykresluje potulný život kazatele jako charakteristický pro něj i jeho učedníky.

V 10,8 Ježíš upozorňuje, že tak, jako Bůh daroval apoštolům poselství o Božím království a moc uzdravovat, i oni by měli tyto dary předávat dále. Výčet kovů v 10,9 zvyšuje v porovnání s Mk 6,8 a Lk 9,3 důraz tohoto varování. U sandálů v 10,10 se lze domnívat, že se jednalo o druhý pár, a celkově šlo do značné míry o to, aby apoštolové nebyli svým vybavením zatíženi natolik, že by je to zdržovalo v putování.

Když se chtěli učedníci Jana Křtitele od Ježíše dozvědět, zda je Mesiáš, nedostali jednoznačnou odpověď, ale příkaz, aby Janovi oznámili, co vidí a slyší (11,2–5). Lze uvažovat o dvou výkladech.⁵⁹ První výklad říká, že Ježíš je Mesiáš, protože koná skutky, které má konat Mesiáš (11,2). Druhý výklad vnímá Ježíšovu reakci jako výzvu k reinterpretaci toho, jak má Mesiáš vypadat. V protikladu k očekávání vojevůdce, který vysvobodí izraelský národ z moci Římanů, ukazuje Mesiáše jako toho, kdo přináší druhým uzdravení a spásu. Důsledky Ježíšova působení ve v. 5 odkazují jednak na události v kapitolách 8 a 9, jednak na Iz 26,19; 29,18–19; 35,5–6; 42,7 a 61,1. Jeho činy jsou zaměřeny k lidem na okraji společnosti. Vzhledem k tomu, že biblická tradice popisuje Boha jako ochránce chudých, jako toho, kdo slyší jejich pláč a přináší jim vysvobození, Ježíšovo hlásání evangelia chudým je jasným znamením toho, že za Ježíšovými slovy a skutky stojí Bůh.⁶⁰

Podobenství o rozsévači (13,1–23), jeho výklad i důvod Ježíšova mluvení v podobenstvích převzal Matouš od Marka (4,3–9). Ve verši 13,22 mohla být Matoušovým hlavním motivem snaha vysvětlit, proč někteří Židé odmítli Ježíšovu zvěst.⁶¹ Podobné téma se o něco dále rozvíjí v Matoušově verzi příběhu o bohatém mladíkovi (19,16–30).

Podobenství o pokladu v poli a o perle (13,44–45) pravděpodobně kolovala společně. V prvním se odráží politická situace v Palestině, kde trvalá hrozba války způsobila, že se zakopání do země stalo běžným způsobem ochrany cenných věcí.⁶²

⁵⁸ Tamtéž, s. 147.

⁵⁹ Tamtéž, s. 181.

⁶⁰ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 149.

⁶¹ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 228.

⁶² Tamtéž, s. 234.

Důraz je v obou podobenstvích kladen na kontrast mezi skromnými počátky a velkými výsledky a na kontrast mezi obrovskou hodnotou získané věci (království) a tím, čeho se člověk musel zříci.⁶³ Pro spojení obou podobenství hovoří i to, že druhé, kde je úspěch výsledkem vytrvalého úsilí, je jistou korekcí prvního, kde je úspěch plodem „pouhého“ štěstí.⁶⁴

Příběh o bohatém mladíkovi se u Matouše (19,16–30) liší od Markovy předlohy (10,17–31) v mnoha detailech a několika důrazech. Pouze Matouš označuje tazatele jako mladíka, a to ve stejném verši, kde se dozvídáme i to, že byl bohatý (v. 22). Zjednodušuje příchod postavy mladíka na scénu (v. 16). Vynechává zmínku o Ježíšových emocích z Mk 10,21, údiv učedníků nad Ježíšovým učením z Mk 10,24 a Ježíšovo opakování výroku.⁶⁵ Místo toho Matouš předkládá ve v. 24 zneklidňující příměr o velbloudovi a uchu jehly, které převzal od Marka (10,25). Skandálnost tohoto výroku se v průběhu dějin snažili různí lidé zmírnit hypotézami, že namísto slova „kamélon“ (velbloud) řekl Ježíš „kamilon“ (lano), nebo že ve starověkém Jeruzalémě byla brána jménem „Jehla“, která byla tak úzká, že se jí mohl velbloud protáhnout jen s velkými obtížemi. Tyto hypotézy se však jeví jako neopodstatněné.⁶⁶ Pouze u Matouše začínají Ježíšovy výzvy podmínkovými větami (v. 17 a v. 21). Těmi jsou více než u Marka zdůrazněny lidské předpoklady toho, aby Ježíšova výzva měla úspěch. Učedník musí chtít vstoupit do života (v. 17), musí chtít vědět, co mu chybí (v. 20) a musí chtít být dokonalý (v. 21). Pro evangelistu toto chtění v první řadě znamená chtít být jako Bůh.⁶⁷ V odpověď na první chtění Ježíš nabízí přikázání Desatera, která jen u Matouše vyvrcholí v přikázání lásky k bližnímu (v. 19), které Ježíšově výzvě, aby se mladík vzdal majetku, dodává nový teologický základ.⁶⁸ Vložením podmínky ve v. 21 se zdá, jakoby Matouš nechával prostor pro dva stupně náboženské povinnosti, tedy zachovávání přikázání (19,16–20) a plné učednictví (19,21–22). Mladík na jednu stranu odmítá vstoupit do tohoto druhého stupně, na druhou stranu se dá předpokládat, že zachovávání přikázání postačí k získání věčného života. Vycházíme-li ze skutečnosti, že mladík nebyl křesťan, ale Žid, otevírá se v textu možnost spásy pro Židy odděleně od spásy skrze učednictví (ke kterému je mladík vyzván, pokud chce být dokonalý).⁶⁹

⁶³ Tamtéž, s. 237.

⁶⁴ Tamtéž, s. 234.

⁶⁵ Tamtéž, s. 306.

⁶⁶ Tamtéž, s. 307.

⁶⁷ LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Matouše*, s. 210.

⁶⁸ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 307.

⁶⁹ Tamtéž, s. 309.

V dějinách křesťanství se tato distinkce stala základem rozdělení na běžné křesťany a ty, kteří žijí podle evangelijních rad (nejčastěji v rámci různých komunit). V odpovědi na Petrovu promluvu, která je oproti Markovi doplněná o otázku (Mt 19,27), se Ježíš oproti Markovi obrací přímo na Dvanáct, a zaslubuje podíl na slávě Syna člověka (v. 28). Nevylučuje stonásobnou odměnu, ale projevuje větší zájem o budoucí věk.

Po třech podobenstvích o přípravě na příchod Syna člověka Matouš vykresluje bohatý soudní výjev (25,31–46), který se v jiných evangeliích nevyskytuje. Vychází ze zkušenosti palestinských pastýřů, kteří každý večer oddělovali ovce od kozlů, protože kozlům škodí chlad, a musejí být tedy v noci v teple, zatímco ovce upřednostňují spánek pod širým nebem. Protože ovce byly ceněny výše, zachází se s nimi lépe i v podobenství.⁷⁰ Je velkou otázkou, kdo je zde míněn těmi nejmenšími bratry (v. 40 a v. 45). Obvyklý výklad hovoří v tom smyslu, že se jedná o všechny lidi v jakémkoli stavu nouze a souzeni jsou pak všichni lidé. V několika předešlých Matoušových textech (srov. 10,40–42; 18,6.14) jsou ovšem tímto výrazem označováni křesťané. Pokud se Ježíš ztotožňuje s křesťany, pak na „spravedlivé“ a „zlořečené“ budou rozsouzeni pohané.⁷¹ Kritériem soudu – a tedy i určitým vstupním testem do Božího království⁷² – budou nicméně v obou případech skutky milosrdenství.

V Mt 26,6–13 se setkáváme s paralelním textem k příběhu o pomazání v Mk 14,3–9. I zde Matouš provedl oproti Markovi několik úprav. Jako dějiště výjevu ponechává dům Šimona Malomocného, ale zjednodušuje popis v Mk 14,3 a vynechává odhad ceny v Mk 14,5. Rozhořčují se u něj sami učedníci, což lze vysvětlit zájmem literárním (logika výjevu) nebo teologickým (zvláštní poselství pro matoušovskou obec, jejíž bohatství ji mohlo vést k přílišnému zájmu o peníze).⁷³

Nakonec lze připojit poznámku, že Matouš je jediným evangelistou, který vypráví o Jidášově kajícnosti, vrácení peněz a o tom, k jakému účelu kněží peníze použili (27,3–10).⁷⁴

⁷⁰ Tamtéž, s. 384.

⁷¹ Tamtéž, s. 385.

⁷² GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*, s. 111.

⁷³ HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*, s. 390.

⁷⁴ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 217.

3.3. Evangelium podle Lukáše

Lukášovo evangelium někdy bývá považováno za „evangelium chudých“, protože je v něm toho o chudých napsáno opravdu hodně. Ve skutečnosti by ale mohlo být klidně označováno jako „evangelium blahobytných“, protože jeho hlavním účelem je volat k pokání ty, kteří se s nejranější fází Ježíšova hlásání téměř zcela minuli. Komunitě, které je Lukášovo evangelium určeno, je mnohem více vlastní městské prostředí. Chudí lidé zde nejsou v roli oslovených, ale spíše v roli těch, o které by se věřící měli zajímat. Důležitosti zde proto nabývají témata jako dobrovolná chudoba nebo chápání odříkání jako ctnosti. Jako zaslíbení pro slabé a jako varování silným slouží u Lukáše motiv výměny (srov. 4,18n; 6,20nn; 14,12–14,21nn), ale rozhodující je pro něj eschatologické vyrovnání.⁷⁵

Chudí mají v Lukášově evangeliu privilegované místo od samého počátku. Už v Mariině Magnificat (1,46–55) Lukáš uvádí všechna témata, která bude dále rozvíjet v celku díla evangelia a Skutků. Jedná se zejména o to, že jsou to právě chudí, hladoví a utlačovaní, komu náleží Boží přízeň, zatímco bohatými a mocnými Bůh pohrdne.⁷⁶ Mariina chvála za to, co Bůh učinil osobně pro ni, zahrnuje i to, co dělá pro všechny, kdo se ho bojí, tedy i to, co dělá pro Izrael, když se mu narodí Mesiáš.⁷⁷

Když se zástupy ptaly Jana Křtitele, co mají dělat, zrcadlil se v jeho odpovědi charakteristický Lukášův náhled, že ve vztahu k majetku se ukazuje, jak člověk reaguje na Boží navštívení (3,10–14).⁷⁸ Oproti vydírání, podvodům a chamtivosti požaduje Jan sdílení majetku s potřebnými. Tyto verše jsou pouze u Lukáše, který navíc vynechává líčení Janova oděvu a stravy.

Charakter Ježíšovy služby rovněž vymezuje citace z proroka Izajáše (Lk 4,18–19). Hlásá radostnou zvěst lidem na okraji společnosti. Tento mesiášský program Lukáš dále rozvíjí ve svém vyprávění (srov. zvl. 6,20 a 7,22).⁷⁹

Ve verších 5,11 a 5,28 jsou vykresleny situace změny životní orientace, která se projevuje opuštěním všeho a následováním Ježíše. V celku Lukášova díla má opuštění majetku často význam „dát se k dispozici“. Sloveso „akolúthéó“ (následovat) má

⁷⁵ HECKEL, Ulrich – POKORNÝ, Petr. *Úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, spol. s r. o., 2013, s. 561.

⁷⁶ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 150.

⁷⁷ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005, s. 64.

⁷⁸ Tamtéž, s. 89.

⁷⁹ Tamtéž, s. 103.

v evangeliích širší význam než jen vnější tělesný pohyb. Označuje i duchovní přináležení učedníka k Ježíšovi. Navíc u Lukáše je význam ještě bohatší kvůli závažnosti Ježíšovy cesty do Jeruzaléma.⁸⁰ Společnost u stolu, stejně jako pohostinnost, symbolizovala ve starověkém světě duchovní jednotu.⁸¹ Lévi hostinu pro Ježíše vystrojil jednak jako formální stvrzení svého obrácení, jednak jako hostinu na rozloučenou.⁸²

Lukášova blahoslavenství v rámci Ježíšovy řeči na rovině hovoří o chudých (6,20–21) ve významu ekonomicky zbídačelých, bezmocných a vůbec všech, kteří jsou vytěsnění na okraj Božího lidu. Chudoba se tedy nepojímá duchovně (srov. Mt 5,3).⁸³ Říci, že království je vaše, znamená „možnost být v obnoveném lidu přijat u Boha“⁸⁴.

Stejně konkrétně jako chudoba v blahoslavenstvích je pojímáno i bohatství v rámci „běda“ (6,24–25). Jedná se tedy o materiální blahobyť a zajištěnost, čímž boháči vytvářejí v Lukášově evangeliu protiklad k chudým. Samozřejmě to ale neznamená, že by chudí ve všech případech nutně museli pochopit jádro Ježíšova učení lépe než boháči. Lukáš pouze popisuje, jaký postoj může pomoci člověku k přijetí Ježíše a jeho zvěsti.⁸⁵ Ve v. 30 Lukáš připojuje k paralelnímu textu Mt 5,42 slovo „každému“, aby učedník jednal zcela nepředpojatě.⁸⁶

Pro Lukáše je typické, že způsob, jakým člověk nakládá s majetkem, chápe jako výraz vztahu.⁸⁷ Ve verších 6,34–35 dochází k překračování „zlatého pravidla“, které se snad může odvolávat na myšlenku jubilejních roků.⁸⁸ V řeckém textu je tzv. božské pasivum („a bude vám dáno“), což znamená, že odměna přijde od samého Boha. Ve v. 38 je vykreslen obraz této odměny. Týká se „měřícího“ koše, „který se naplní zrním a stlačí se (aby se vešlo ještě víc), natře se (aby zrno sedlo a vešlo se ještě víc), a koš je stále „vrchovatě naplněn“.⁸⁹

Ježíšova odpověď na otázku Janových učedníků po jeho identitě (7,19–23) je opět kombinací citátů z knihy proroka Izajáše. Ježíš zde hovoří o kříšení mrtvých bezprostředně po Lukášově líčení vzkříšení syna vdovy z Naim, což této výpovědi dává zvláštní působivost. Přestože dosud u Lukáše nedošlo k uzdravení slepého, ve v. 22 je

⁸⁰ Tamtéž, s. 110.

⁸¹ Tamtéž, s. 120.

⁸² MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 63.

⁸³ Tamtéž, s. 71.

⁸⁴ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 128.

⁸⁵ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 151.

⁸⁶ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 129.

⁸⁷ Tamtéž, s. 130.

⁸⁸ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 224.

⁸⁹ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 130.

zmiňováno.⁹⁰ Stejně jako se zde výrazy o majetku nemusí týkat pouze peněz, ale i moci a postavení, může i slepota odkazovat k otevřenosti či uzavřenosti vůči Božímu navštívení.

V Lukášově příběhu o pomazání Ježíše hříšnou ženou (7,36–50) můžeme vidět paralelu k příběhům o pomazání v ostatních evangeliích (Mt 26,6–13; Mk 14,3–9; J 12,1–8). Řada rozdílů nicméně podporuje hypotézu, že Lukáš vypráví úplně jiný příběh než ostatní evangelisté, kteří líčí stejný příběh jen s drobnými obměnami.⁹¹ V Lukášově příběhu nacházíme podobenství (7,41–43), ve kterém opět zacházení s majetkem odkazuje na mezilidské vztahy. Ježíš svým vyprávěním reaguje na situaci, kdy žena hříšnice, která stojí na okraji společnosti a která je náboženskými elitami zavržená, prokazuje své milosrdenství a dává najevo, že přijímá Ježíše jako proroka. Naproti tomu farizeus dává svým myšlením a nedostatky v pohostinnosti najevo, že Ježíše jako proroka nepřijímá.⁹² V podobenství je představena situace, kdy věřitel odpouští dvěma dlužníkům velmi rozdílné sumy, protože mu nemohou zaplatit. Poučení se však vztahuje na duchovní, nikoli materiální dluh. V obou případech však odpuštění většího dluhu vede k větší vděčnosti než v případě dluhu menšího.⁹³ Odpuštění je tak prezentováno jako způsob probuzení lásky v člověku.

V 8,2–3 Lukáš vykresluje postup formování společenství života a majetku okolo Ježíše, a to se zvláštním zřetelem k přítomným ženám. Výjev můžeme vnímat jako předobraz galilejské komunity věřících ve Sk 1,13–14 a 2,41–47.⁹⁴

Ve své verzi podobenství o rozsévači (8,5–8) Lukáš lehce pozměnil důvody „dušení“. Vynechává „světské“ u starosti a „klam“ u bohatství, zato přidává „rozkoše života“. Výsledkem pak je, že u Lukáše větší nebezpečí představují lákavé požitky než životní těžkosti.⁹⁵

Oproti Mk 6,8 Lukáš zmiňuje v Ježíšových cestovních instrukcích pro učedníky (9,2–4) stříbro namísto měďáků, zakazuje hůl, kterou Marek povoluje, a nezmiňuje se o sandálech. I zde je hlavním motivem zabránit učedníkům přecházet z domu do domu tak, jak to dělali různí šarlatáni té doby (srov. 2 Tm 3,6). Skrze naprostou závislost misionářů na pohostinství jejich posluchačů chce ale Lukáš navíc vyjádřit, že se učedníkům dostalo stejného přijetí jako samotnému Ježíši. S dalším vývojem situace

⁹⁰ MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, s. 77.

⁹¹ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 149.

⁹² Tamtéž, s. 150.

⁹³ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 114.

⁹⁴ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 154.

⁹⁵ Tamtéž, s. 153.

tyto pokyny doznají revize (srov. Lk 22,35–36) a bude nutné uvést do praxe i zamítavé gesto proti těm, kteří Boží navštívení odmítají (srov. Sk 13,51).⁹⁶ Téma se dále rozvíjí v 10,4–7, kde už se ovšem jedná o misie do Samařska (které bylo zmíněno v 9,3), kde nelze očekávat takovou míru přijetí jako v Galileji (proto ten zákaz pozdravování ve v. 4). Rčení ve v. 7 se v Novém zákoně v různých podobách opakuje (srov. Mt 10,10; 1 Kor 9,14; 1 Tm 5,18).⁹⁷

Téma Samařska se vyskytuje i v podobenství o milosrdném Samařanovi v 10,25–37. Ten se stal v 10,33–37 zraněnému člověku bližním tím, že nasadil svůj vlastní majetek a nevyhnul se mu.⁹⁸

V Lukášově verzi Otčenáše se v 11,3 prosí o chléb na každý den, nejde tedy o dlouhodobé zajištění budoucnosti. Každodennost byla u lukášovské obce důležitá, protože byla podle všeho v situaci menší zajištěnosti než obec matoušovská.⁹⁹ Stejně jako u Matouše (6,11) můžeme prosbu vnímat v souvislosti se zázrakem s manou na poušti (Ex 16,4–5.18–22), která se taky neuchovávala pro následující dny, ale každý den padala čerstvá.¹⁰⁰

V Lk 11,9–13 je paralelní text k Mt 7,7–11. Na některé rozdíly bylo upozorněno při zmínce o Matoušově verzi. U Lukáše je navíc silněji vyjádřen vztah mezi otcem a synem, který je nasměrován k pointě ve v. 13.¹⁰¹

Vzhledem k Bohu má u Lukáše bohatství dvě významové roviny: tou první je odpověď víry a druhou disponování s majetkem v souladu s vírou. Správným řešením je sdílení majetku s druhými, ne jeho hromadění pro sebe (srov. 16,9–13).¹⁰² Když se Ježíšovi posluchači přeli o majetek a chtěli po Ježíšovi, aby se jim stal soudcem (12,13–14), vyprávěl jim v odpověď podobenství o pošetilém boháči (12,15–21). Tento boháč se svého majetku nedopracoval vlastní prací, ale země mu přinesla hojnou úrodu, což bylo pro Židy znamením Božího požehnání.¹⁰³ Bůh, který chce život a dává ho, se postará i o to, aby trval. Majetek, bez ohledu na velikost, nemůže k jeho zabezpečení a hodnotě nic přidat. Jakkoli se může život zdát křehký, majetek je ještě křehčí. Boháč však svým postojem dává najevo nedostatek naděje, který se projevuje v jeho hedonismu (v. 19). Šestinásobným použitím první osoby singuláru (já) dává najevo

⁹⁶ Tamtéž, s. 168.

⁹⁷ Tamtéž, s. 188.

⁹⁸ Tamtéž, s. 196.

⁹⁹ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 232.

¹⁰⁰ MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, s. 106.

¹⁰¹ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 199.

¹⁰² Tamtéž, s. 220.

¹⁰³ MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, s. 115.

sebestředné zaměření bez ohledů na kohokoli jiného.¹⁰⁴ Ježíš své posluchače varuje před „pleonexia“ (chamtivostí), což je neřest, která se nespokojí s tím, co má, ale požaduje stále víc (v. 15). V Ko 3,5 je ztotožněna s modloslužbou.¹⁰⁵ Označení boháče slovem „blázen“ (v. 20) odkazuje na starozákonní užití tohoto slova nejen pro člověka prostě jen hloupého, ale i hříšného či nemorálního (srov. Ž 107,17; Př 14,9; Kaz 2,14). Je tedy zjevné, že boháč neskončil špatně jen proto, že byl bohatý. Kdyby se o svůj majetek rozdělil s druhými, stal by se bohatým u Boha, tedy i za hranicí smrti (srov. 12,33).¹⁰⁶

Po tomto podobenství následuje paralelní text k Mt 6,19–34. Lk 15,24 připomíná pět vrabců z 12,6, včetně podobného naučení. Lk 12,25 je v podstatě shodný s Mt 6,27, ale Matouš vynechává následující verš. Oproti Mt 6,33 chybí v Lk 12,31 slovo „nejprve“ a obrat „a jeho spravedlnost“. O učednících se hovoří jako o „malém stádcí“, které bude tvořit základ obnoveného lidu, který vzniká kolem Ježíše.¹⁰⁷ Doporučení z Lk 12,33 u Matouše chybí. Odráží totiž Lukášův názor, že odpověď víry se projevuje sdílením majetku. V Lk 12,34 je stejný výrok jako v Mt 6,21, ale u Lukáše byl výrok „anticipován často uváděnou souvislostí mezi lidskými vášněmi (srdce) a majetkem (poklad)“.¹⁰⁸

Pro helénistický společenský život byla typická mentalita „do ut des“, proti které Lukáš ve 14,12–14 staví měřítko Božího království. Pokud budou lidé milosrdní tak, jako je milosrdný Otec (srov. 6,36), odměny se dočkají spíše od Boha (i v budoucím věku), než od ostatních lidí.¹⁰⁹ Také proto můžeme o v. 14 mluvit jako o třináctém blahoslavenství v Lukášově evangeliu.¹¹⁰ Hovoří-li Lukáš o chudých, zmrzačených, chromých a slepých, má na mysli všechny, kteří jsou odsunuti na okraj společnosti (srov. 14,21).¹¹¹

Po velkých Ježíšových podobenstvích o ztraceném a nalezeném (Lk 15,1–32) Lukáš předkládá podobenství o nepoctivém správci. Jedná se o jednu z nejprovokativnějších částí evangelia, protože se zdá, jakoby zde byl správce chválen za něco, co není správné. Výraz „oikonomos“ lze přeložit jako správce nebo služebník. Jednalo se často o otroka (srov. 12,42), který měl na starosti domácnost či hospodářství

¹⁰⁴ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 119.

¹⁰⁵ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 219.

¹⁰⁶ MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, s. 114.

¹⁰⁷ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 220.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 221.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 246.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 244.

¹¹¹ Tamtéž.

svého pána.¹¹² I služebník v podobenství měl na starosti pánův majetek a teď je obviněn (diaballó)¹¹³, že s jeho majetkem špatně hospodaří (v. 2). Zda je toto obvinění oprávněné, či nikoli, se s textu nedozvíme. Pán sice správci nevyhrožuje trestním opatřením a ani propuštění není v první řadě míněno jako trest, ale pokud se jeho pochybení prokáže, přijde o své místo zkrátka proto, že svou práci nedělá dobře. Kvůli své práci však mohl být v okolí hodně nepopulární, protože od lidí vymáhal jak peníze pro svého pána, tak případně i určitý podíl pro sebe. Mohl tak jen stěží počítat s něčí pomocí a oprávněně se obával rychlého pádu do krajní chudoby (v. 3).¹¹⁴

Správcova reakce je velmi pohotová a stejně jako v 6,32–35 a 14,12–14 probíhá v logice helénistické reciprocitě dobrodiní. Slovo „rychle“ ve v. 6 může kromě pohotovosti správcova jednání poukazovat i na jistou podloudnost.¹¹⁵ Zde už se ovšem dostáváme k otázce, či byla částka, o kterou snižoval dlužní úpisy, a jaký cíl svým jednáním sledoval. Co se týče odpisů, mohlo se jednat o pánovy peníze, čímž by správce svému pánu nesporně způsobil další škodu. Mohlo jít ovšem o peníze z nespravedlivého úroku jeho pána, jehož krácením by se sice dopouštěl nespravedlnosti vůči němu, ale jeho jednání by bylo spravedlivé – a tedy chvályhodné – v Božích očích.¹¹⁶ A nakonec mohlo jít o jeho obvyklý podíl na spláceném úroku, což by naznačovalo, že jeho obvinění ze špatného správcovství se zakládalo na pravdě.

Ať tak či onak, dlužníci nakonec musí zaplatit méně, z čehož pro správce plyne nějaká výhoda. Ta může spočívat v naději, že ho dlužníci jeho pána přijmou do domácnosti poté, co ho pán propustí. Už podle výší dlužných částek a toho, že dlužníci umí psát (v. 6n), lze soudit, že se s velkou pravděpodobností nejednalo o chudé lidi, ale spíše o obchodníky.¹¹⁷ Spokojenost dlužníků může ale vést i k tomu, že budou o svém věřiteli smýšlet (a mluvit) jako o velkorysém člověku, což povede ke zlepšení jeho pověsti. Spolu se snížením částek, které správcově pánu někdo dluží (a jejich přílišná výše taky mohla být důvodem pánovy stížnosti) by to nakonec mohlo vést k tomu, že si pán správce nechá. I kdyby si ho ale nenechal, pořád ho může on nebo jeho spokojení dlužníci někomu doporučit. A protože se pohybujeme v prostředí obchodníků, kteří jistě nebudou chtít vyživovat člověka jen proto, že se jednou zachoval velkoryse, lze si

¹¹² Tamtéž, s. 261.

¹¹³ MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, s. 130.

¹¹⁴ LONGENECKER, Richard N. (ed.). *The challenge of Jesus' parables*. Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2000, s. 225.

¹¹⁵ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 262.

¹¹⁶ LONGENECKER, Richard N. (ed.). *The challenge of Jesus' parables*, s. 227.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 224.

představit, že správcovo nové angažmá sebou ponese srovnatelnou nebo i větší zodpovědnost a bude ve výsledku „postupem v kariéře“.¹¹⁸

Mezi klíčové kompetence, které zde správce prokázal lze vedle ekonomické zdatnosti přičíst i šikovnost v oblasti „public relations“. To nejdůležitější, čím se správce vyznamenal a co je v textu nakonec chváleno, je jeho pohotovost tváří v tvář navštívení „pána“, který ho vyzývá, aby vydal počet ze svých skutků. Rychle se zorientoval v nastalé situaci, stanovil si jasné priority (rozhodl se pro život) a s velkou tvořivostí (a bez otálení) přistoupil ke konkrétním činům. Právě to přineslo správci chválu a právě to Ježíš u svých učedníků často postrádá (v. 8).¹¹⁹ „Eschatologická chytrost“, ke které jsou Ježíšovi učedníci vyzýváni, se ve vztahu k majetku projevuje zejména v jeho sdílení s ostatními, tedy především v dávání almužen.

Mýlil-by se ovšem každý, kdo by si myslel, že etickým ideálem pro zacházení s majetkem je jednání bez ohledu na vlastní zájmy. V ideálu se naopak setkáváme s propojením spravedlnosti a nejlepších zájmů každého člověka.¹²⁰ Majetkové společenství je prezentováno jako krok směrem k přátelství. Hovoří-li se však ve v. 9 o zisku přátelství, jedná se v posledku o přátelství s Bohem, nikoli s chudými.¹²¹ Přestože je zjevné, že majetek lze užít pozitivním způsobem, mluví se zde i o „mamonu nepravosti“. Toto označení se může týkat buď způsobu, jak s majetkem zachází správce v podobenství, nebo toho, jak snadno se vztah k majetku může stát modloslužbou (srov. 16,13).¹²²

V následujících třech verších (16,10–12) je v trojím kontrastu shrnuto podobenství i se svou pointou. Ve v. 10 jde o kontrast mezi něčím nevýznamným, jako je užívání peněz, a něčím mnohem závažnějším, jako je odpověď Bohu, a ve v. 11 je pomíjivé vnímáno jako méně „skutečné“, než „pravé bohatství“. Protože všechno ve skutečnosti patří Bohu, můžeme mluvit o nevěrnosti v Božích věcech, která vede k tomu, že nám Bůh nedá to, co je naše, tedy náš život (srov. 12,15).¹²³ Perikopa je uzavřena paralelním veršem k Mt 6,24, kde je opět zdůrazněno, že pokud nás sdílení majetku s druhými (nejen v almužnách) přibližuje Bohu, pak modloslužba majetku

¹¹⁸ Tamtéž, s. 226.

¹¹⁹ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 262.

¹²⁰ LONGENECKER, Richard N. (ed.). *The challenge of Jesus' parables*, s. 227.

¹²¹ MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, s. 131.

¹²² JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 262.

¹²³ Tamtéž.

a naše závislost na něm jako na největším dobru, nás od Boha může spolehlivě oddělit.¹²⁴

Těm, kteří mají rádi peníze (srov. 16,14) bylo adresováno i další Lukášovo jedinečné podobenství – o boháči a Lazarovi (16,19–31), které představuje narativní konkretizaci prvního blahoslavenství (srov. 6,20) a běda (srov. 6,24–26).¹²⁵ Velikost boháčova majetku je ilustrována vybraností jeho oděvů a každodenními hody (v. 19). Jediným zjevným důvodem jeho neslavného osudu je zanedbání péče o chudého Lazara. Ten je jedinou postavou Ježíšových podobenství, která je označena jménem. Lazar je řeckou obdobou hebrejského jména Eliezer („Můj Bůh pomáhá“), které odkazuje na Abrahamova věrného služebníka z Gn 15,2.¹²⁶ Lazara můžeme chápat jako prototyp chudého Izraelity. Obraz Lazarovy chudoby a vyčleněnosti je dokreslen mimo jiné zmínkou o psech, kteří byli symbolem nečistoty (v. 21).¹²⁷ Kromě toho, že byl chudý, opět nenalzáme žádný důvod pro šťastný konec jeho příběhu. Lazarovo jméno připomíná posluchačům, kteří znají tradici Starého zákona, že Bůh se staví na stranu chudých a bohatí k němu mohou přijít jen tehdy, pokud o chudé s laskavostí pečují. To připomíná i Zákon a Proroci, vůči nimž se ovšem boháč (který Zákon bezesporu znal) kvůli svému majetku stal necitlivým. Přeslechl proto Boží slovo, které ho vyzývalo k péči o Lazara, přestože k tomu měl každodenně příležitost. Za to byl nakonec potrestán. Kajícnost ve v. 30 je vyjádřena slovem „metanaeó“, které představuje správnou odpověď na slyšení Božího slova z úst proroka.¹²⁸ Boháčova nekajícnost se projevuje i v dialogu s Abrahamem, kde ještě stále s povýšeností požaduje, aby mu Lazar svažil rty (v. 24), jako by byl jeho služebníkem, a aby byl poslán za jeho bratry (27–28).¹²⁹

V paralelním textu k Mk 10,17–31 a Mt 19,16–30 Lukáš (18,18–30) označuje jediného člověka, který v evangeliích odmítá přijmout osobní pozvání k Ježíšovu učednictví, obratem „přední muž“, tedy někdo, kdo stojí v opozici k Ježíšovi.¹³⁰ Obrací se na Ježíše se stejnou otázkou jako znalec Zákona v 10,25. Oproti Markovi (10,21) chybí u Lukáše láskyplný pohled. Zřeknutí se jmění je pro Lukáše součástí základního postoje (srov. 14,33) a nikoli znak „dokonalosti“ jako v Mt 19,21. Pro tohoto muže to

¹²⁴ Tamtéž, s. 266.

¹²⁵ Tamtéž, s. 269.

¹²⁶ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 123.

¹²⁷ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 269.

¹²⁸ Tamtéž, s. 271.

¹²⁹ Tamtéž, s. 273.

¹³⁰ Tamtéž, s. 294.

kromě ztráty bohatství znamená i ztrátu postavení „předního muže“, čímž je obraz člověka, který je uzavřený prorokovu navštívení úplný.¹³¹ Na rozdíl od Mk 10,22 a Mt 19,22 Lukáš nesděljuje, že by tazatel odešel, takže následující kritická slova nejsou určena jen jako poučení pro učedníky, ale vyslechne si je i on. Lukáš vynechává úžas, který je přítomný v Mk 10,24 a Mt 19,25. Ve v. 24 užil Lukáš v kontrastu k budoucímu času v Mk 10,23 a Mt 19,23 čas přítomný. Tím klade důraz na Boží království, které se formuje okolo proroka Ježíše, oproti důrazu na budoucí věk. Verše 29 a 30 pak Lukáš upravuje tak, aby zapadaly do této logiky.¹³² Při vyprávění tohoto příběhu má Lukáš více než druzí dva synoptikové na mysli misionáře a hlasatele evangelia, kteří se kvůli přijatému životnímu stylu vzdali své pohodlné existence a rozhodli se pro radikální cestu následování Ježíše.¹³³

Jednou z odpovědí na otázku učedníků z 18,26 („Kdo tedy může být spasen?“) je i příběh celníka Zachea (19,1–10), který silně kontrastuje právě s vyprávěním o „předním muži“. Tento příběh se taky objevuje jen v Lukášově evangeliu. Zacheus usiluje o to, aby uviděl Ježíše, a přitom netuší, že i on je hledán (srov. 19,10). Při setkání dostává možnost přijmout proroka a jeho zvěst o Božím království. Než s Ježíšem dojdou do domu, veřejně zformuluje Zacheus klíčovou výpověď (v. 8). V obou svých větách použije přítomný čas, který naznačuje, že se jedná o běžnou praxi a ne o nějaký jednorázový čin. Podle podmínkové konstrukce v druhé větě lze taky usuzovat, že se nedopouštěl vyděračství a že hovoří spíše o případech omylu. Ex 21,37 požaduje za ukradenou ovci čtyřnásobnou náhradu a v Nm 5,6–7 se za ukradenou věc žádá její náhrada a pětina navíc. V tomto smyslu Zacheus nařízení Zákona plní.¹³⁴ Zacheus v důsledku této praxe rozhodně neupadl do chudoby. Naopak mu s největší pravděpodobností stále ještě zůstávalo dost na to, aby mohl být považován za bohatého. V kontrastu k případu „předního muže“ stojí za povšimnutí, že Ježíš Zacheovi nepřikázal, aby rozdal všechno, co má. Ve skutečnosti mu Ježíš nepřikázal vůbec nic. Přestože je u svých soukmenovců kvůli své práci v opovržení, Ježíš ho zahrnuje mezi požehnané (v. 9). Žádnému jinému boháči v Lukášově evangeliu se takového hodnocení nedostalo. Je to velmi dobrý příklad toho, že o spáse nerozhoduje „stav konta“, ale otevřenost pro Boží království a z toho (mimo jiné) plynoucí ochota sdílet majetek s potřebnými. Verši 9 bychom pak mohli rozumět tak, že díky své „milosrdné“ životní

¹³¹ Tamtéž, s. 295.

¹³² Tamtéž, s. 296.

¹³³ MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*, s. 139.

¹³⁴ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 302.

praxi byl Zacheus připraven kladně odpovědět na Ježíšovo oslovení a až díky této odpovědi (proto „dnes“ – v. 9) přichází spása do jeho domu.

Příběh o daru chudé vdovy (Lk 21,1–4) Lukáš oproti Markově předloze poněkud zkracuje. Do pokladnice hodila jen dva měďáky, což byly vůbec nejmenší mince¹³⁵ a veškerý její majetek. „Riskantní almužnou“, jejímž nutným předpokladem je její víra, že není sama (přestože podle lidských měřítek nikdo není sám víc, než ona), se staví do kontrastu k bohatému muži, který se snaží zajistit vlastními silami, protože mu právě tato víra chybí. Příběh nás ale upozorňuje i na to, že ani chudí nemají vstup do Božího království jistý. Tóbijáš (4,8) říká, že ani chudoba člověku nemá bránit v prokazování milosrdenství. Ale ani chudí se nemohou pouze vyplatit. I oni musí v prvé řadě svěřit všechnu svou víru Bohu.¹³⁶

Ve verších 22,35–36 je ilustrována změna kontextu oproti počátkům Ježíšova působení (srov. 9,2–4). Teď už není možné počítat s pohostinností. Ježíš sám vstupuje do fáze odmítnutí a učedníci musí být připraveni ho následovat i teď. Lukáš znovu vyjadřuje majetkovými příklady obecnější vzorce lidského chování. Prodat svrchní oděv a koupit meč (v. 36) tedy není míněno doslovně, ale je tím vyjádřeno blížící se nebezpečí.¹³⁷

Na závěr poznamenejme, že v Lukášově evangeliu se nedočteme, že chudé máme s sebou stále, zatímco Ježíše nikoli (srov. Mk 14,7; Mt 26,11). Lukáš totiž nechtěl vyvolávat napětí mezi službou chudým a službou Bohu. Kdo je velkorysý a štědrý k chudým je totiž v Lukášových očích velkorysý a štědrý i k Bohu.¹³⁸

3.4. Skutky apoštolů

Lukášovo užívání „chudých“ jako metafory pro ty, kteří očekávají spásu, vysvětluje nepřítomnost zmínek o chudých ve Skutcích apoštolů. Po příchodu Ježíše Krista už totiž není co očekávat. Velký obrat mezi bohatými a chudými, o kterém hovoří Mariino Magnificat, je ve Skutcích popisován jako již uskutečněný. Lukáš se tedy ve Skutcích nezaměřuje na chudé, kteří potřebují péči, ale popisuje aktivitu prvních křesťanů, která měla vést k vymýcení chudoby z jejich společenství.¹³⁹ Většinu údajů,

¹³⁵ RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*, s. 144.

¹³⁶ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 155.

¹³⁷ JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*, s. 364.

¹³⁸ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 155.

¹³⁹ Tamtéž.

relevantních pro naše téma, nacházíme v první polovině Skutků, kde autor popisuje nejranější fáze vývoje církve. V té době bylo ještě křesťanství do značné míry židovským fenoménem více méně omezeným na země okolo východního pobřeží Středozemního moře.¹⁴⁰

V 2,44–45 se nám alespoň částečně odkrývá význam pojmu „společenství“. Ve v. 42 téže kapitoly jsou uvedeny čtyři obsahy, které určovaly život obce. Je to učení apoštolů, společenství, lámání chleba a modlitba. V těchto prvcích lze také vnímat jádro působení Ducha Svatého v rané církvi.¹⁴¹ Přesvědčivým výrazem společenství je pro Lukáše společenství majetku. Pro dobrou představu o podobě prvotní církve je potřeba odhlédnout od některých zkratkovitých schémat. Lze třeba narazit na paralely mezi prvotní církví a komunismem. K tomu je potřeba poznamenat, že v prvotní církvi byla společná pouze konzumace, produkce však nikoli.¹⁴² Další představou je, že vstup do církve byl podmíněn zbavením se majetku. Korekce tohoto názoru můžeme docílit pozorným čtením 2,44–45. Všechna slovesa tohoto textu jsou v imperfektu, což znamená, že prodej majetku a dělení výtěžku mezi potřebnými neproběhlo najednou, ale docházelo k němu průběžně podle aktuálních potřeb.¹⁴³ Chceme zvláště zdůraznit, že motivem pro zřeknutí se majetku nebyla samotná schopnost to udělat, nebo nějaká vnitřní hodnota takového skutku, ale ohled na potřeby druhých.¹⁴⁴ Společenství je v textu Nového zákona označováno slovem „koinonía“, jehož obsah je poněkud širší než jen komunita, ve které jsou dobré vztahy. Může znamenat taky partnerství, jaké lze nalézt ve světě obchodu. V plném významu ale znamená sdílení jak materiálních, tak i duchovních statků.¹⁴⁵

Ve verších 4,32–37 se situace v prvotní církvi prezentuje jako naplnění Dt 15,4, které zaslubuje, že v Izraeli nebude chudých, pokud bude zachován Zákon. Lukáš představuje církev jako pravý Izrael, který žije v posledním čase, a proto neváhá vztáhnout tento text na komunitu v Jeruzalémě. Podle Lukáše se pravý učedník pozná podle toho, že je soucitný a štědrý k chudým. Tento soucit a štědrost boří společenské a ekonomické bariéry, které oddělují jednotlivé členy komunity, stejně jako evangelium

¹⁴⁰ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 160.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 161.

¹⁴² Tamtéž, s. 162.

¹⁴³ GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*, s. 82.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 83.

boží bariéry mezi židovstvím a pohanstvím.¹⁴⁶ Stojí za upozornění, že v textu není žádná zmínka o rovnosti mezi věřícími. Objevují se zde lidé, kteří mají ještě stále majetek (v. 34), který neprodali, i lidé, kteří ještě stále žijí velmi prostě (v. 35). To, co je zde popisováno, je vážně míněné úsilí prvotní církve o naplnění Dt 15,4.¹⁴⁷ Výpověď, že všichni měli všechno společné (v. 32) je potřeba (stejně jako v případě 2,44) chápat jako Lukášovu interpretaci, protože původně se mluvilo jen o tom, že bohatí se vzdávali svého majetku ve prospěch svých chudých bratří (5,34–35). Lukáš stupňuje původní podporu chudých až ke společenství majetku.¹⁴⁸

Jestliže výše zmíněné texty musí občas čelit kritice v tom smyslu, že Skutky popisují pouze idealizovanou podobu církve, začátek páté kapitoly (5,1–11) nabízí jistou korekci. Jde o poslední okamžiky života Ananiáše a Safiry, kteří prodali pozemek a rozhodli se církvi zapřít část výtěžku z prodeje. Lukáš zde (5,2) odkazuje na případ Akána, syna Karmího z knihy Jozue (srov. Joz 7,1). Z veršů 3 a 8 je zjevné, že hřích nespočíval v tom, že si nechali část z prodejní ceny, ale v tom, že lhali. Lhali přitom jak o částce, kterou mají, tak o částce, za kterou prodali pole (které v posledku patří Hospodinu). Co víc, nelhali pouze lidem, ale Duchu Svatému (5,3), tedy samému Bohu (5,4).¹⁴⁹ Petr jasně Ananiášovi řekl (5,4), že neměl žádnou povinnost prodávat svůj majetek. Dokonce, i když ho prodal, neměl žádnou povinnosti zisk přinést církvi. Skutky tedy popisují značně neideální situaci společenství, které se ve svém středu musí potýkat se lží a závistí.¹⁵⁰

V druhé polovině Skutků se setkáváme s Pavlovou výpovědí (20,33–35), která předznamenává řadu podobných naučení v jeho listech. Podle Pavla je snaha o dosažení zisku s pomocí náboženství projevem pohanství a ke křesťanství nepatří (srov. 16,16.19; 19,23–27).¹⁵¹ Materiální obětavost je přes všechny obtíže, které jsou s ní spojené, službou potřebnějším (v. 34n). Ve v. 34 cituje Lukáš Ježíšova slova, která nikde v evangeliích nenacházíme. Jedná se o řecké přísloví, které snad používá s nadějí, že jeho řeckým posluchačům bude nejlépe připomínat Ježíšova slova o zřeknutí se majetku.¹⁵² Lze se však domnívat, že Pavel chce především vyjádřit, že pro ty, kteří

¹⁴⁶ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 156.

¹⁴⁷ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 165.

¹⁴⁸ KLIESCH, Klaus. *Skutky apoštolů*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 53.

¹⁴⁹ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 166.

¹⁵⁰ GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*, s. 82.

¹⁵¹ KLIESCH, Klaus. *Skutky apoštolů*, s. 117.

¹⁵² Tamtéž.

mají tu možnost, je lepší pomáhat ostatním, než hromadit přebytečný majetek jen pro sebe.¹⁵³

3.5. Nesporné Pavlovy listy

Mezi nesporné Pavlovy listy počítáme První list Tesaloničanům, První a Druhý list Korint'ánům, List Galaťanům, List Filipánům, List Filemonovi a List Římanům. Pavlův postoj k tématu bohatství a chudoby byl silně ovlivněn jeho očekáváním brzkého příchodu Krista. Důsledkem byla vcelku oprávněná úvaha, že nemá cenu komplexně se zabývat socioekonomickými záležitostmi v příliš dlouhém horizontu. Nevedlo ho to sice k ignorování potřeb chudých, ale na druhou stranu zřejmě neviděl důvod k tomu, aby motivoval druhé k úsilí o změnu sociálního a ekonomického postavení (srov. 1 Kor, 7,22) nebo dokonce o změnu sociálního uspořádání společnosti. Zkrátka, pokud lidé pracovali a netrpěli nouzí, která by je ohrožovala na životě, určitá míra nepohodlí byla přijatelná.¹⁵⁴ Pavel nepřipisuje chudobě žádný vlastní duchovní rozměr. Když hovoří o chudých, má na mysli lidi, kteří trpí vážným materiálním nedostatkem. Když nazývá chudým sám sebe (srov. 2 Kor 6,10), nestěžoval si na svou osobní nouzi. Pavel nejspíše pocházel z nižších vrstev, které ale nebyly úplně chudé, pohyboval se tedy někde na hranici nižší a střední třídy.¹⁵⁵ Díky svému vzdělání se však dostal mezi lidi s vyšším sociálním statutem. Byl tedy schopen na přiměřené úrovni hovořit s lidmi, kteří žili ve velmi různých socioekonomických kontextech. Svého postavení se později – s ohledem na své misijní poslání – dobrovolně vzdal. Nikdy ale nepřistupoval k nezbytným omezením proto, že by si vážil chudoby jako takové. Bylo to spíš proto, že si soběstačnosti vážil více než pohodlného života.¹⁵⁶ Pavel ve svých textech nehovoří jazykem tržní ekonomiky a nikde se u něj nevyskytuje požadavek platit desátky.¹⁵⁷

V Listě Galaťanům (6,6) se setkáváme s jednou z nejstarších zmínek o placení za duchovní službu. Učitelé evangelia mají podle Pavla nárok na odměnu, nikoli ovšem tak, jakoby provozovali řemeslo (srov. 2 Kor 2,17), ale na základě „společenství mezi

¹⁵³ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 173.

¹⁵⁴ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 159.

¹⁵⁵ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2014, s. 86.

¹⁵⁶ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 160.

¹⁵⁷ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 198.

učitelem a žáky, které vyplývá ze samotného evangelia“.¹⁵⁸ Ve starověku probíhala výuka vždy jen formou soukromého vyučování. Zatímco u Židů probíhala výuka (až na výjimky) vždy bezplatně, řeční učitelé za svou službu dostávali náhradu.¹⁵⁹ Výraz „sdílet se“ připomíná text Ř 12,13, který ovšem nehovoří o vztahu mezi učitelem a žákem, ale nabízí jedno z pravidel pro vzájemné chování křesťanů. Pavel se drží řeckého modelu, ale později se na několika místech svého práva na odměnu vzdává. Podobně jako kyničtí filozofové odmítá Pavel učení za poplatek (stejně jako žebrání) ze dvou důvodů – jednak ho to připravovalo o nezávislost, které si velmi cenil (proto pro něj nepřicházelo v úvahu ani stát se soukromým učitelem), jednak kvůli pravdivosti učení, aby neupadl do podezření, že učí kvůli penězům a hmotným statkům.¹⁶⁰

Neplatí to ve vztahu k obci Filipanů, kterou ve svém listě chválí za projev solidarity s jeho nouzí (4,10–18). Skutečnost, že u ostatních obcí se svého nároku Pavel vzdával, aby nedošlo k mylnému zdůvodnění jeho hlásání (srov. 1 Te 2,5; 1 Kor 9,12), lze vnímat jako zvláštní projev jeho důvěry. Pavel ujišťuje filipskou obec, že stejně, jako oni prokázali milosrdenství jemu, Bůh zase odstraní jejich nedostatky – možná ne pozemskými dary, ale zcela jistě účastí na své slávě, která byla odhalena v Ježíši Kristu.¹⁶¹

Nejvíce prostoru tomuto tématu Pavel věnuje v Prvním listě Korint'ánům (9,3–15), kde se spolu s Barnabášem vzdává práva být podporován obcí (v. 6). Pavel si na své živobytí vydělával vlastní prací, byl tedy soběstačný a považoval to za chloubu (v. 15). Zmiňuje se o manželkách (v. 5), protože prvokřesťanští misionáři byli zpravidla ženatí a obce se tak logicky staraly i o jejich ženy. To, že práce si zaslouží odměnu, Pavel ozřejmuje ve v. 7 třemi příklady z pracovního života. Ve v. 8n pak odkazuje na text Dt 25,4, který ve v. 9 vztahuje na misionáře.¹⁶² Ve v. 11 předkládá obraz setby a sklizně (srov. 3,6–8), kterým se snad odkazuje na podobnost o rozsěvači (Mk 4,3–9; Mt 13,3–9; Lk 8,5–8). Vzhledem k tomu, že Korint'ané jiné misionáře podporovali (v. 12), mohli Pavlovi zazlívát, že on jejich pomoc nepřijímá. Svou roli mohlo hrát

¹⁵⁸ RADL, Walter. *List Galat'anům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 74.

¹⁵⁹ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 179.

¹⁶⁰ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*, s. 86.

¹⁶¹ MAYER, Bernhard. *List Filipanům List Filemonovi*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 62.

¹⁶² ORTKEMPER, Franz J. *První list Korint'anům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 81.

i v Řecku rozšířené pohrdání prací rukou. Ve v. 13 připomíná Pavel starozákonní nařízení o vydržování kněží z příjmů svatyně (srov. Lv 6,9; Nm 18,8.31; Dt 18,1–8).¹⁶³

Křesťané, kteří mají hodně majetku, jsou povoláni k tomu, aby se rozdělili s lidmi, kteří ho mají málo, místo toho, aby ho hromadili pro sebe. Na apoštolském koncilu r. 49 po Kr. Pavel slíbil peněžní sbírku ve prospěch obce v Jeruzalémě, která se dostala do nouze pravděpodobně v důsledku hladomorů, které postihly Palestinu v r. 46 a 48 po Kr. (srov. Ř 15,25–27). V listě Římanům klade Pavel důraz na to, že sbírka má být znamením solidarity a projevem bratrské soudržnosti. V 15,26 dokonce označuje peněžní sbírku slovem „koinonía“. Zdůvodňuje, že tak, jako pohané se mohli podílet na duchovních dobrech jeruzalémských křesťanů (tedy na evangeliu a duchovním dědictví Izraele), jsou i oni zavázáni sdílet se svými bratry dary tělesné (tj. pozemské).¹⁶⁴ Štědrost křesťanů z pohanství vůči křesťanům z židovství jistě mohla pomoci i ke zmírnění napětí mezi těmito dvěma skupinami.¹⁶⁵ V Listě Galat'ánům je o sbírce zmínka v 2,10, ale chybí v něm doklad o příkazu, který zmiňuje 1 Kor 16,1–4. Snad zde naráží na ústní instrukce, které pak v následujícím textu konkretizuje. Zjevně se tady nepočítá se sbírkou při bohoslužbách, což nasvědčuje tomu, že snad ještě neexistovala odpovídající správa obce, popřípadě pokladna.¹⁶⁶ Příkaz ve v. 2 je však nejstarší známou zmínkou o pravidelné nedělní sbírce.¹⁶⁷ Zmínku o sbírce pro bratry v Judsku nacházíme také ve Sk 11,29n.

Nejvíce se ale Pavel sbírce pro Jeruzalém věnuje ve Druhém listě Korint'ánům (8 – 9). Pro Pavla je důležité, aby věřící nedávali peníze proto, že je někdo nutí. Cílem sbírky je nastolit rovnováhu.¹⁶⁸ Motivem sbírky jsou tedy na jednu stranu potřeby bratří a to, co má být sbírkou překonáno, je rozdíl mezi potřebou obce v Jeruzalémě a dostatkem v jiných obcích (8,14–15). Na stranu druhou byla sbírka pro Pavla důležitým vyjádřením jednoty. I přes kontroverze s židokřesťany nechtěl svou misi vést v rozporu s Jeruzalémem.¹⁶⁹ Každý má tedy ze srdce a s radostí, nikoli z donucení, dát to, co si sám předsevzal (9,7). Dokonce i malé dary jsou vítány (8,12–13), pokud je dárce přináší se správným postojem (srov. Mk 12,41–44).¹⁷⁰ V 8,15 odkazuje Pavel pro

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ THEOBALD, Michael. *List Římanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002, s. 445.

¹⁶⁵ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 160.

¹⁶⁶ ORTKEMPER, Franz J. *První list Korint'ánům*, s. 157.

¹⁶⁷ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 189.

¹⁶⁸ GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*, s. 85.

¹⁶⁹ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*, s. 176.

¹⁷⁰ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 194.

zdůraznění svých argumentů na Ex 16,16–18, kde Bůh poskytuje Izraelitům manu a lidu je nařízeno každý den sesbírat určité množství (po oměru) na jednoho člena domácnosti. Jak už to ale bývá, jedni sesbírali více a jiní méně. Nezávisle na tom však každý nakonec dostal tolik, kolik potřeboval. Pavel označuje sbírku slovem milost – „charis“ – (srov. 8,4.6.19; 1 Kor 16,1) a chápe ji v tomto kontextu jako „odpověď na dar Boží milosti, a odevzdávání této milosti přeložené do vlastních darů dál“.¹⁷¹ Darování hmotných statků bez očekávání jejich návratu je pro Pavla analogií k Ježíšovu sebedarování na kříži. Společenství majetku je tedy následováním Krista.¹⁷² Výzvu k štědrosti (9,5) podtrhuje Pavel tím, že s odkazem na Př 11,24, uvádí v následujícím verši dobře zapamatovatelné „rolnické pravidlo“.¹⁷³

Důležitým tématem je pro Pavla i práce. V Prvním listě Tesaloničanům chce Pavel soluňské křesťany přivést k životu podle Boží vůle, aby opět získali „onu formu lidství, která odpovídá jejich podstatě a určení“.¹⁷⁴ Své opodstatnění má i napomenutí, aby každý pracoval vlastníma rukama, řádně žil a osvědčil se v běžném každodenním životě (srov. 1 Kor 4,12; 2 Te 3,6–12; Ef 4,28).¹⁷⁵ Jedním z možných důvodů, proč se lidé nehrnuli do práce, je brzké očekávání druhého příchodu Kristova. Ve stejné logice můžeme číst i pokyny pro zdárnou spolupráci v obci v 1 Te 5,14, které mají být se zvláštní péčí zaměřeny zejména na ty, kteří ještě z různých důvodů nedospěli k plné křesťanské svobodě.¹⁷⁶

K otázce vzájemných vztahů mezi křesťany promlouvá Ř 12,13, přičemž už nejde jen o vztahy uvnitř jednotlivých obcí, ale o vzájemnou solidaritu mezi četnými křesťanskými obcemi, zejména pro zajištění dosaženého stavu misie.¹⁷⁷ Výzva ke správnému postoji při křesťanském zacházení s majetkem je součástí výčtu charismat v Ř 12,6–8. Jestliže se totiž služby, funkce a úřady, jejichž organizace v rámci církve se stává stále složitější, jeví jako živé a nezkostnatělé, měli bychom to vnímat pozitivně jako působení Ducha Božího a jako projev jejich „zásadně charismatické podstaty“.¹⁷⁸

Pavlovu učení je vlastní i výzva k prostšímu životu a odstupu od věcí, které samy o sobě nejsou nijak záporné (1 Kor 7,30–31). Přirozeným motivem je pro Pavla

¹⁷¹ KREMER, Jacob. *Druhý list Korint'anům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 64.

¹⁷² HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 160.

¹⁷³ KREMER, Jacob. *Druhý list Korint'anům*, s. 71.

¹⁷⁴ KNOCH, Otto. *První a Druhý list Soluňanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 39.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ KNOCH, Otto. *První a Druhý list Soluňanům*, s. 47.

¹⁷⁷ THEOBALD, Michael. *List Římanům*, s. 331.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 326.

vnitřní svoboda. Jeho odstup má pozitivní předznamenání. Očekává pro tento svět dobrou budoucnost od Boha, ale velmi dobře chápe, že hodnoty tohoto světa nemohou být tím posledním.¹⁷⁹

3.6. Sporné Pavlovy listy

Za sporné Pavlovy listy považujeme List Efezanům, List Kolosanům a Druhý list Tesaloničanům. V Listě Efezanům (4,28) se setkáváme s instrukcí pro zloděje, kteří se chtějí stát křesťany. Autor navazuje na starozákonní princip navrácení majetku původnímu majiteli. Nejen, že zloděj musí zanechat svého dosavadního životního stylu, ale vlastníma rukama (tedy nástrojem spáchaného zločinu) musí konat užitečnou práci, aby pak její plody mohl sdílet s potřebnými.¹⁸⁰ Takto chápaná práce je „konkrétně žitá křesťanská existence“¹⁸¹ (srov. Sk 2,45; 4,35). V Ef 5,3.5–6 nacházíme výčet typických vlastností pohanské životní praxe (včetně lakomství), o nichž by se v obci nemělo ani mluvit (v. 3). Na Kristu, kterému Bůh předal všechno (srov. Ef 1,22) je zřejmé, že takovéto chování je modloslužbou (srov. Lk 12,15).¹⁸² Obdobný výčet nabízí Ko 3,5–6, kde je za modloslužbu označena hrabivost (v. 5). Všechny tyto příkazy směřují ke Kristu (v. 11) a pomáhají odstranit vykořisťování chudých.¹⁸³ List Kolosanům (4,1) také nabádá křesťanské pány, aby zacházeli spravedlivě se svými otroky, protože křesťanští otroci jsou jejich bratry (4,7.9). Autor zjevně nechce měnit společenský řád, nicméně ani otrocká služba se nedá plně ztotožnit se službou Kristu. List předpokládá, že křesťanská láska dokáže přemostit sociální rozdíly a integrovat všechny lidi bez ohledu na jejich postavení. Vlastním cílem otrocké služby pak nemá být pán, ale Pán (3,23), který jim také vyplatí mzdu (3,24). Práce otroků i celá jejich existence je zaměřena k nepomíjitelnému dědictví (srov. Jk 2,7).¹⁸⁴ Ve třetí kapitole Druhého listu Tesaloničanům (8–12) se ještě jednou vracíme k tématu práce a soběstačnosti. Z v. 10 je zjevné, že napomínání je adresováno lidem, kteří pracovat nechtějí, ne těm, kteří pracovat nemohou nebo si nemohou práci najít.

¹⁷⁹ ORTKEMPER, Franz J. *První list Korint'ánům*, s. 157.

¹⁸⁰ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 204.

¹⁸¹ HOPPE, Rudolf. *List Efezanům/List Kolosanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, s. 57.

¹⁸² Tamtéž, s. 59.

¹⁸³ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 160.

¹⁸⁴ HOPPE, Rudolf. *List Efezanům/List Kolosanům*, s. 124.

3.7. Listy pastorální

Mezi pastorální listy počítáme První a Druhý list Timoteovi a List Titovi, které pokračují v negativním hodnocení chamtivosti a lakomství. V 1 Tm 3,1–3 je absence těchto vlastností uvedena jako jedna z podmínek pro úřad biskupa. Ziskuchtivosti se však nemá vyvarovat jen biskup, ale každý nositel duchovního úřadu (srov. 1 Tm 1,8; Tt 1,7; 1 P 5,2).¹⁸⁵ První list Timoteovi (5,8) dále říká, že kdo zanedbává svou péči o příbuzné, zejména ty, kteří jsou v jeho vlastním domě, zapírá tím svou víru. Ta je totiž živá jen tehdy, pokud se prokazuje účinnou láskou.¹⁸⁶ List dále v 6,6–10 radí těm, kteří nevlastní mnoho, aby se spokojili s tím, co mají a střežili se chamtivosti. Zbožnost a skromnost dá člověku spokojeně žít i v prostých podmínkách (srov. F 4,11–13). Bůh totiž dobře ví, co každý z nás potřebuje, a dokáže se o nás postarat (srov. Žd 13,5n). Před nadměrnými nároky nás může ochránit vědomí pomíjivosti pozemských statků (v. 7). Pokud máme to, co potřebujeme, není důvod dělat si starosti (srov. Mt 6,25–34; Lk 12,22–32).¹⁸⁷ Písmo nikde neoznačuje peníze za kořen všeho zlého (srov. v. 10). Spíš je takto označována láska k penězům nebo touha po nich (srov. Mt 6,24; Lk 16,3).¹⁸⁸ Příslib odměny pro ty, kteří nespolehnou na pozemské statky, ale užívají je k dobrému, zaznívá z 1 Tm 6,17–19. Text nabízí kontrast mezi dvěma druhy bohatých. Na jedné straně jsou „bohatí pozemskými statky“ (v. 17) a na straně druhé „bohatí dobrými skutky“ (v. 18).¹⁸⁹ Ti, kteří dobře užívají pomíjivé poklady, budují si poklad, který nepomine (srov. Mt 6,19–21; Lk 12,33–34).¹⁹⁰ S myšlenkou, že bohatí jsou ve skutečnosti chudí a naopak, se setkáme ještě v Janově Zjevení. Ve 2 Tm 3,2 je chtivost peněz uvedena na seznamu neřestí, které budou znamením těch zlých v posledních dnech. V instrukcích pro otroky (Tt 2,9–10) autor varuje před jakoukoli zpronevěrou (v. 10). Milost Boží nás vede k tomu, abychom se zříkali bezbožnosti a hříchu. Světské žádosti nám brání v přístupu k Bohu, a proto nás nesmějí ovládat.¹⁹¹ Stejně, jako otroci

¹⁸⁵ BORSE, Udo. *První a Druhý list Timoteovi List Titovi*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 38.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 50.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 59.

¹⁸⁸ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 211.

¹⁸⁹ GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money*, s. 87.

¹⁹⁰ BORSE, Udo. *První a Druhý list Timoteovi List Titovi*, 2001, s. 63.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 107.

svým pánům, se musejí umět podřídit svým vládcům a představeným i všichni ostatní křesťané a mají je zahrnovat do svých modliteb (Tt 3,1).¹⁹²

3.8. List Židům

Desátá kapitola Listu Židům obsahuje povzbuzení k cílevědomosti a vytrvalosti tváří v tvář pronásledování. Přinejmenším část církevní obce patrně postihl trest konfiskace majetku (nejspíše ze strany městského magistrátu). I to ale adresáti přijali s radostí posílení vědomím, že je v nebi čeká vlastnictví lepší a trvalé (10,34).¹⁹³ Všeobecná výzva, aby bratrská láska zůstávala (13,1), která otevírá třináctou kapitolu, je specifikována řadou příkazů, z nichž první je nezanedbávat pohostinnost (v. 2). List Židům myslí hlavně na bratry, kterým nelze odmítnout pohostinství pro možné nepříjemnosti s úřady. Jedná se hlavně o charismatické potulné misionáře, kteří by měli v obci najít bratrské přijetí (srov. Gn 18; 19; Sd 13; Tób 5 – 12). Téma bratrské lásky nabývá na naléhavosti zvláště v situaci, kdy jsou jiní křesťané pro své vyznání ve vězení (v. 3).¹⁹⁴ Ve v. 5 je věřícím připomenuto, že mají žít bez lásky k penězům a spokojení s tím, co mají. Základem této spokojenosti je příslib Boží blízkosti a péče (13,5–6). V pozadí jistě může stát možnost, že někteří členové komunity věřili, že by je peníze mohly ochránit před pronásledováním.¹⁹⁵ Vlastní bohoslužba křesťanské obce se podle Listu Židům neomezuje na oblast kulticko-sakrální, ale zahrnuje celý život věřících. Jeden druh bohulibých obětí spatřuje autor v sociální oblasti (v. 16).¹⁹⁶

3.9. Listy katolické čili obecné

Obecnými listy jsou List Jakubův, První a Druhý list Petřův a List Judův. Obsah Jakubova listu je obtížné shrnout. Jedná se spíše o mudroslovnou literaturu, o sbírku výroků.¹⁹⁷ Napomenutí v něm obsažená se týkají všedního života v křesťanské obci a vykazují velkou podobnost s filozoficko-etickou literaturou té doby. Slova „chudý“ a „bohatý“ u Jakuba vypovídají o vztahu člověka k Bohu a naopak, ale také

¹⁹² Tamtéž, s. 109.

¹⁹³ LAUB, Franz. *List Židům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 115.

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 142.

¹⁹⁵ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 228.

¹⁹⁶ LAUB, Franz. *List Židům*, s. 148.

¹⁹⁷ HECKEL, Ulrich – POKORNÝ, Petr. *Úvod do Nového zákona*, s. 756.

o vzájemných sociálních vztazích, přičemž Jakub chudobu nijak neidealizuje. Zaměřuje se nicméně především na bohaté, ve kterých spatřuje jisté nebezpečí i pro křesťanskou obec. Proto na ně míří sarkastickým odsouzením v 1,10. Bohatému je odnímána jakákoli perspektiva budoucnosti (1,10–11). Zkouška víry (1,9) má pro autora i sociální dimenzi. Jakub se v 1,11 odkazuje na Iz 40,6–8.¹⁹⁸

V textu 2,1–9 Jakub kárá komunitu křesťanů za to, že při shromáždění vyčleňují chudé na okraj, zatímco bohatým věnují přednostní péči. Jakub argumentuje v první řadě Božím příslibem království pro chudé. Ve v. 5 explicitně uvádí, že chudí jsou vyvoleni k tomu, aby byli bohatí ve víře, a že to jsou právě oni, kdo milují Boha. Adresátům se přitom od bohatých nedostalo ničeho dobrého (v. 6n). S ohledem na 1 Kor 6,1–8 není nemyslitelné, že by bohatí členové obce vláčeli své bratry k soudu. Pro Jakuba (2,7) znamená takové jednání pohrdání Kristem, v jehož jménu se křesťané shromažďují (srov. Mt 18,20), resp. jsou pokřtěni (srov. Sk 2,38).¹⁹⁹ Hovoří-li autor ve v. 8 o „královském zákoně“, může mít na mysli zákon daný „králem“, nebo zákon, který má „královskou“ důstojnost, popřípadě má člověk, který zákon uskutečňuje obdržet podíl na království.²⁰⁰ Lze se domnívat, že Jakub zde – podobně jako synoptikové nebo Pavel v Ř 13,8–10 – v Zákonu chápaném jako příkaz lásky vidí shrnutí všech přikázání. V Zákonu vidí Jakub především sociální vztah. Jedná se tedy o to, že Zákon má člověka přivést ke správnému jednání s bližním.²⁰¹

Ve druhé kapitole porovnává Jakub opravdovou víru, která – jako ta Abrahamova – dělá z člověka „Božího přítele“ (2,23), s „mrtvou vírou“ (2,17), která se snaží jen zamaskovat život, který člověka usvědčuje z toho, že je „přítelem světa“ (4,4). Být něčím přítelem pro Jakuba znamená být s ním jedna duše a mít s ním všechno společné.²⁰² Skutečným znamením opravdové víry je to, jak se chováme k bližnímu. Normou tohoto chování je pak „královský zákon“ (2,8).²⁰³ Úsek začíná otázkou, jaká víra může člověka spasit (2,14), kdy příklad z běžného života (v. 15n) umožňuje na tuto otázku vhodně odpovědět (v. 17).²⁰⁴ Nejde přitom o spásu, kterou si můžeme

¹⁹⁸ HOPPE, Rudolf. *List Jakubův*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 32.

¹⁹⁹ HECKEL, Ulrich – POKORNÝ, Petr. *Úvod do Nového zákona*, s. 760.

²⁰⁰ HOPPE, Rudolf. *List Jakubův*, s. 51.

²⁰¹ Tamtéž, s. 52.

²⁰² JOHNSON, Luke T. *Sharing possessions Mandate and symbol of faith*. London: SCM Press Ltd, 1986, s. 100.

²⁰³ Tamtéž, s. 102.

²⁰⁴ HOPPE, Rudolf. *List Jakubův*, s. 56.

odpracovat – jako tomu nebylo ani u Abrahama a Rachab (2,20–25) – ale o projev životní proměny.²⁰⁵

Ve čtvrté kapitole přechází autorův výklad od poučení k obžalobě skutečného chování adresátů. V 4,1 je popisována realita obce, která je v rozporu s 3,13–18. Adresáti podle Jakuba žijí v „bojích“ a „svárech“. Způsoby jednání ve verších 2–4 se často vyskytují v seznamech neřestí. Takovéto ničivé praktiky ohrožují obec.²⁰⁶ Oslovením ve v. 4 odkazuje autor na vztah mezi Hospodinem a Izraelem, jak jej vyjádřili starozákonní proroci v obrazu manželského svazku (srov. Oz 3,1–3; Iz 1,21; 57,3; Jr 2,20nn; 3,8n; Ez 16; Ez 23). Vždy je tím míněno, že Izrael nebo křesťanská obec odpadly od Boha (srov. 2 P 2,14).²⁰⁷ Ve v. 6 autor cituje větu z Př 3,34, která vztahuje Boží milostivé jednání pouze na pokorné.²⁰⁸ Ve v. 7 pak začíná vlastní napomenutí. Navazuje na téma pokory uvedené ve v. 6. Rozhodující jsou pro autora věty „podřídít se Bohu“ a „vzepřít se ďáblu“.²⁰⁹ Ve v. 8 autor vychází ze starozákonní etické tradice, protože čistotu a neposkvrněnost chápe eticko-sociálně. Výzva ve v. 9 se svou naléhavostí blíží zvoláním „běda“ (srov. 5,1n), ale úsek je zakončen příslibem Boží podpory a pomoci těm, kteří se obrací k Bohu (srov. 4,6).²¹⁰

V 5,1–6 nahlíží Jakub na téma bohatství a chudoby z eschatologické perspektivy. Vyhlašuje přísný soud nad bohatými kvůli jejich vykořisťování chudých.²¹¹ Ve v. 2 je šatstvo rozežrané moly obrazem života boháčů, který propadl zkáze (srov. Iz 51,7n; Mt 6,19nn).²¹² Stravující oheň jako obraz soudu (v. 3) se objevuje i u proroků (srov. Iz 10,16n; 30,27; Am 5,6).²¹³ Jakub pak od tématu ohlášení soudu přechází k zločinům bohatých. Ve v. 4 se obžaloba obrací proti majitelům velkých statků, kteří upírají dělníkům mzdu. Lv 19,13 ukládá zaplatit mzdu najatému dělníkovi ještě týž den (srov. Dt 24,15).²¹⁴ Od bídy chudých se autor vrací k rozmařilému způsobu života bohatých ve v. 5. Odkazuje na Iz 34,6, který hovoří o velikých jatkách v edómské zemi. Autor chce vyjádřit názor, že jakékoli ekonomické a sociální násilí je zásadně „neeschatologické“. Pokud někdo zneužívá lidi, nad kterými má moc a myslí jen na

²⁰⁵ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 155.

²⁰⁶ HOPPE, Rudolf. *List Jakubův*, s. 79.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 80.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 82.

²¹⁰ Tamtéž, s. 83.

²¹¹ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 163.

²¹² HOPPE, Rudolf. *List Jakubův*, s. 92.

²¹³ Tamtéž, s. 93.

²¹⁴ Tamtéž.

sebe a svůj požitek, dává tím najevo, že už neočekává návrat svého Pána (srov. Mt 24,45–51). A právě z přesvědčení, že „můj pán nejde“, pramení zlo.²¹⁵

Autor Prvního listu Petrova připomíná, že bratrská láska vyžaduje odložení všeho, co by jí mohlo překážet v cestě. V 2,1 mezi těmito překážkami uvádí nesociální chování, protože Bohu se slouží jen tam, kde jsou v pořádku lidské vztahy.²¹⁶ V 3,3–4 má autor na mysli především svědectví před pohany. Na ženy se po pokárání otroků obrací snad proto, že ani jejich všední den nebyl nijak jednoduchý.²¹⁷ Petr vystupuje proti přehnanému zdobení a vysvětluje, že ženu zdobí především tichý a pokojný duch. Kromě toho ale nákladné odívání a šperky (které si mohly dovolit jen bohatší ženy) zdůrazňovaly sociální rozdíly ve shromáždění. Skromnost v přístupu k vlastnímu vzhledu navíc ženám ušetří značnou sumu peněz, kterou pak mohou užít k bohubilějším účelům.²¹⁸

V 4,9 nabádá Petr křesťany, aby s láskou a bez výhrad projevovali pohostinnost vůči svým bratřím. V době, kdy existovalo jen málo hostinců a cestování bylo velmi pomalé, se jednalo o křesťanskou sociální povinnost (srov. Mt 25,35). Pohostinnost prokazovaná misionářům a kazatelům byla doslova klíčovým prvkem logistiky misí. A zejména v případě, kdy se jednalo o přijetí pronásledovaných (srov. 3 J 5–8), mohla být pohostinnost spojena i se značnými obtížemi.²¹⁹ V 5,2, kde napomíná starší k řádné péči o církev, nemyslí Petr vyloženě na nezákonné užívání peněz, ale spíše na užívání nepřiměřené nebo neproduktivní. Přinejmenším ale upozorňuje, že touha po úřadu by neměla být motivována vidinou finančního prospěchu (srov. Mt 10,8). Dohlíží-li starší obce zároveň na společnou pokladnu, je to právě on, kdo musí garantovat, že se peníze dostanou k těm, kdo je skutečně potřebují.²²⁰

Ve Druhém listu Petrově (2,3.14) hovoří autor o falešných učitelích a prorocích, kteří druhé zasvěcují do údajných tajných nauk a inkasují za to tučné honoráře. Následují tím cestu Balaáma, kterému se zalíbila mzda za nepravost (2,15–16). Z těchto důvodů jsou autorem označeni za „děti prokletí“, což je židovský obrat, který vyjadřuje, že nad nepravými učiteli je vyřčeno Boží prokletí.²²¹

²¹⁵ HAAN, Roelf. *The economics of honour Biblical reflection on money and poverty*. Geneva: WCC Publications, 1991, s. 69.

²¹⁶ SEETHALER, Paula A. *První a Druhý list Petrův List Judův*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 27.

²¹⁷ Tamtéž, s. 35.

²¹⁸ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 229.

²¹⁹ SEETHALER, Paula A. *První a Druhý list Petrův List Judův*, s. 47.

²²⁰ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 229.

²²¹ SEETHALER, Paula A. *První a Druhý list Petrův List Judův*, s. 86.

Podobné odsouzení bezbožných učitelů nacházíme v Listě Judově (v. 11). Autor jim adresuje zvolání „běda“, které patří k prorockému kázání o soudu (srov. Iz 5,8; Am 6,1; Mi 2,1).²²² Juda míní připodobnění bludařů ke Kainovi jako obžalobu ze závistivé a sobecké nenávisti k bratřím (srov. Gn 4,1–16). Balaáma vnímá jako příklad chamtivosti a otce svůdců k modloslužbě a nestoudnostem (srov. Joz 13,22; Nm 31,8; Zj 2,14). Kórach byl Hospodinem potrestán za to, že se vzepřel „hierarchii“ a chtěl si pro sebe nárokovat kněžství (srov. Nm 16).²²³

3.10. Janovské spisy

Mezi Janovské spisy počítáme Janovo evangelium, První, Druhý a Třetí list Janův a Zjevení Janovo. Janovo evangelium se v první řadě zabývá identitou a autoritou Ježíše jako Krista a otázkám okolo bohatství a majetku se explicitně věnuje jen v minimální míře.²²⁴ Chudí jsou nicméně podskupinou osob, které žijí na okraji společnosti. A tyto osoby jsou v centru pozornosti čtvrtého evangelia proto, že právě je Ježíš vyhledával, aby z nich učinil své učedníky.²²⁵

Janova verze příběhu o pomazání (J 12,1–8) se odehrává v domě Lazara, Marie a Marty (srov. Mk 14,3–9; Mt 26,6–13). V protikladu k Mariině velkorysosti tentokrát stojí Jidáš, jehož pokrytecký protest vychází z jeho vlastních zájmů. Ježíš a kruh jeho nejbližších učedníků měli společnou pokladnu, která byla užívána ke krytí společných vydání a k podpoře potřebných (srov. J 6,5–8). Správcem této pokladny byl právě Jidáš, který ovšem bral z toho, co se do ní dávalo (12,6). Vyprávění je zaměřeno zcela christologicky. Jeho smyslem je vyjádřit plnost a nadbytek, které odpovídají bezmezně lásce a úctě, která náleží pouze Ježíši. Příjemná vůně (v. 3) je vůní života a slouží jako protiklad k mrtvolnému zápachu z Lazarova hrobu (srov. 11,39).²²⁶ Mariiny velkorysosti může být schopen jen ten, kdo rozpoznal Ježíšovu jedinečnost a bezmezně ho miluje. To se o Jidášovi ovšem říct nedá. Za zmínku stojí ještě hypotéza o vztahu mezi Jidášovým archetypálním egocentrismem (5–6) a trvalou přítomností chudých

²²² Tamtéž, s. 119.

²²³ Tamtéž, s. 120.

²²⁴ WHEELER, Sondra Ely. *Wealth as peril and obligation: the New Testament on possessions*, s. 112.

²²⁵ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 157.

²²⁶ PORSCHE, Felix. *Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 119.

(v. 8), kterou však autor nijak nechce hájit.²²⁷ Trvalá přítomnost chudých je podle ní důsledkem trvalé přítomnosti egocentrických jedinců.²²⁸

Druhým textem Janova evangelia, ve kterém se mluví o chudých, je 13,21–30, kde Ježíš předpovídá, že bude zrazen (v. 21) a označuje za zrádce právě Jidáše (v. 26), který následně odchází ze scény (v. 30). Z textu je patrné, že učedníci (přestože se sami řadili spíše mezi chudé) považovali dávání almužen za zcela běžnou aktivitu (v. 29).²²⁹ Jak jinak by bylo možné, aby někdo odešel z horní místnosti v poslední noci Ježíšova života bez většího rozruchu. Kromě toho je taky zjevné, jak dovedný byl Jidáš ve skrývání svého pokrytectví.²³⁰

V Janových listech je tématu bohatství a chudoby věnováno obdobně málo prostoru jako v jeho evangeliu. V 1 J 3,17–21 je konflikt mezi láskou k bratrům a sestrám a láskou k bohatství tohoto světa prezentován jako nepřekonatelný.²³¹ Bratrská láska není žádnou zvláštní zásluhou, ale uskutečněním toho, proč tady křesťané vůbec jsou.²³² Každý, kdo je schopen druhému pomoci, je povolán k tomu, aby to udělal. Důležité přitom je, že takový člověk vůbec nemusí být bohatý podle lidských měřítek. Stačí, aby měl jakýkoli nadbytečný majetek, který se dá použít.²³³

V 3 J 5–8 je chválen každý, kdo se ujímá putujících bratrů. Vyslání do světa patří k podstatě janovského křesťanství (srov. J 17,17–19) a každý, kdo byl vyslán, je jako takový už poslem pravdy (srov. 1 J 4,6). Boží vůli odpovídá jen misionář, na němž je patrné, že je podporován druhými křesťany (v. 6). Pokud se člověk sám nevydává na cestu, je podpora misionářů způsob, jak mít podíl na práci pro pravdu (v. 8).²³⁴

Kniha Zjevení apoštola Jana uzavírá Písmo líčením světa, který je natolik zkažený, že se v něm učedníci – chtějí-li zachovat svou věrnost – musí distancovat od hospodářského uspořádání a běžných obchodních praktik.²³⁵ V listech sedmi církvím (2,1 – 3,22) proti sobě v ostrém kontrastu stojí Smyrna a Laodicea. Církev ve Smyrně (2,9) je materiálně chudá, ale duchovně bohatá, zatímco ta v Laodicei (3,14–19) je

²²⁷ Tamtéž, s. 120.

²²⁸ HARRINGTON, Daniel J. (ed.) – MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009, s. 379.

²²⁹ HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible*, s. 157.

²³⁰ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 233.

²³¹ WHEELER, Sondra Ely. *Wealth as peril and obligation: the New Testament on possessions*, s. 113.

²³² BAUR, Wolfgang. *První, Druhý a Třetí list Janův*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 60.

²³³ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 235.

²³⁴ BAUR, Wolfgang. *První, Druhý a Třetí list Janův*, s. 105.

²³⁵ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 242.

v situaci opačné. Smyrna, dnešní Izmir v Turecku, byla v 1. stolení prosperujícím přístavním městem. Křesťanská obec je v listě chválena pro příkladný život.²³⁶ Ve Smyrně nicméně probíhaly spory ohledně označení „Žid“, které si nárokovali křesťané, jako praví dědicové zaslíbení Izraele (srov. Ř 9,8). Etničtí Židé dávali zřejmě průchod svému rozhořčení mimo jiné udáváním křesťanů Římanům. Přestože křesťany trápí tyto zkoušky a (vzdor bohatství města) hmotná chudoba, jsou bohatí svou vírou.²³⁷

Církvi v Laodicei se nedostává síly k vyznání. Domnívá se sice, že je duchovně bohatá a nemá ničeho zapotřebí (srov. Oz 12,9; 1 Kor 4,7–8), ale své vyznání Krista nedosvědčuje vlastním životem (srov. Ř 12,1). Obraz vlažnosti (v. 15n) je ostrou kritikou, která vrcholí hodnocením církve jako chudé, slepé a nahé (v. 17). Jde o narážky na bankovníctví, výrobu oční masti a oděvní průmysl, které byly pro Laodiceu zdrojem pýchy.²³⁸ Téměř všichni obchodníci a majitelé lodí ovšem museli být členy cechů, což mělo i jistý náboženský rozměr. Pokud tedy chtěl mít křesťan podíl na zisku, musel většinou akceptovat i podíl na modloslužbě (náboženské slavnosti a císařský kult).²³⁹ Odhalení skutečného stavu má vést církev k obrácení, k plnému „ano“ Kristu v odpověď na Kristovo „Amen“ (v. 14). Skutečné bohatství, kterým je víra, dává jedině Kristus.²⁴⁰

Explicitněji se k cechovnímu systému vztahuje 13,16–17, kde „charagma“ (znamení) odkazuje na úřední razítko i císařovu podobu na mincích (v. 17). Znamení šelmy stojí v protikladu ke znamení Beránka.²⁴¹ Zdá se, že v. 17 předpokládá ekonomickou diskriminaci všech osob, které se císařskému kultu vyhýbají.²⁴²

V 18,11–17 oplakávají obchodníci zánik Babylónu (Říma) pro ztrátu svého bohatství. Ve v. 3 je rozsudek odůvodněn modloslužbou. Ta ukazuje nejen na svádění celého světa k císařskému kultu, ale i na marnotratné hýření. Toto spojení odkazuje na starozákonní prorocké výpovědi, které „srovnávají modloslužbu a zisk z obchodu se mzdou nevěstky“ (srov. Iz 23,17n; Na 3,4).²⁴³

Navzdory své ostražitosti vůči pozemskému majetku líčí autor právě pomocí symbolů bohatství a luxusu krásu a moc Božího království v novém Jeruzalémě.

²³⁶ GIESEN, Heinz. *Kniha Zjevení apoštola Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, s. 41.

²³⁷ HARRINGTON, Daniel J. (ed.) – HARRINGTON, Wilfrid J. *Kniha Zjevení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012, s. 75.

²³⁸ Tamtéž, s. 92.

²³⁹ BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions*, s. 236.

²⁴⁰ GIESEN, Heinz. *Kniha Zjevení apoštola Jana*, s. 50.

²⁴¹ HARRINGTON, Daniel J. (ed.) – HARRINGTON, Wilfrid J. *Kniha Zjevení*, s. 163.

²⁴² Tamtéž, s. 165.

²⁴³ GIESEN, Heinz. *Kniha Zjevení apoštola Jana*, s. 128.

(21,9–21). Vzorem pro popis města se Janovi stalo Ezechiellovo vidění nového chrámu (Ez 40,1 – 47,12) a nového Jeruzaléma (Ez 48,30–35).²⁴⁴ Rozvíjí taky Iz 54,11–12. U Jana jsou ovšem brány z perel, které Starý zákon nikde nezmiňuje, ale v helénské době byly velmi ceněné (srov. Mt 13,46). Většina klenotů z v. 19n odpovídá těm na velekněžském náprsníku, z nichž každý nese jméno jednoho z izraelských kmenů (srov. Ex 28,17–21; 39,10–13). Jan ovšem spojuje kameny s dvanácti apoštoly (v. 14). Janův výčet se navíc s žádným starozákonním seznamem neshoduje.²⁴⁵ Nový Jeruzalém je skutečností nového světa, na kterou se ovšem křesťané musí připravovat už v tomto světě. Součástí této přípravy je i úsilí vykořenit ze svého života vše, co je s životem v Božím království neslučitelné.

²⁴⁴ HARRINGTON, Daniel J. (ed.) – HARRINGTON, Wilfrid J. *Knihy Zjevení*, s. 241.

²⁴⁵ Tamtéž, s. 238.

4. Závěr

4.1. Poselství Nového zákona o vztahu k majetku

Široká paleta novozákonních textů nám byla svědectvím o různorodosti témat, která se v Písmu spojují s majetkem. Viděli jsme, že když se v Novém zákoně hovoří o majetku, nedozvídáme se pouze to, jak bychom měli ideálně zacházet s penězi (srov. Lk 19,1–10). Hovoří se často také o vztahu k sobě (srov. 2 P 3,3–4), o vztahu k druhým (srov. Lk 16,19–31) a samozřejmě o vztahu k Bohu (srov. Lk 11,3). Zacházení s bohatstvím může být projevem naší reakce na Boží oslovení (srov. Lk 15,1–32) nebo projevem našich představ o budoucnosti (srov. 1 Kor 7,22). Skrze novozákonné texty o majetku můžeme lépe pochopit, kdo je Ježíš (srov. Mk 14,3–9) a jaká je hodnota Božího království (Mt 13,44–45).

Nový zákon chudobu neidealizuje. Bohatství samo o sobě nemůže člověku „sebrat“ spásu o nic více, než mu ji chudoba sama může „dát“. Chudí nejsou blahoslavení proto, že jsou chudí, ale proto, že Bůh je jejich ochráncem. Na druhou stranu, pokud člověk nemá majetek, politický vliv ani sociální postavení, nedostává se mu ani falešného pocitu soběstačnosti, který bohatství nabízí, a může být díky tomu uchráněn pokušení odmítnout Ježíšovo povolání. V podstatě nezáleží na tom, jestli člověk celý svůj majetek prodá, nebo neprodá, pokud je schopen následovat Ježíše. Nemá však cenu zastírat, že chudoba může v tomto případě představovat určitou výhodu, protože chudí jsou mnohem blíže k tomu vložit v Boha svou důvěru (srov. např. Mt 13,22; Mk 10,17–30).

Ani tvář v tvář očekávání druhého příchodu Kristova Nový zákon chudobu neignoruje a nevybízí k jejímu fatalistickému přijetí. Chudoba není hodnocena jako dobrá. Jakkoli se už v Novém zákoně neseťkáváme se starozákonním a intertestamentárním pojetím majetku coby zaručené odměny za dodržování Zákona a tvrdou práci, je to stále dobrý dar dobrého Boha, který je dobré přijímat s radostí a s ohledem na dobro druhých. Dokonce i Ježíš měl rád dobré jídlo, přestože mu to někteří měli za zlé (srov. Mt 11,19). Ježíš ve skutečnosti neměl nic ani proti bohatým, pokud se ovšem o svůj majetek dokázali dělit s potřebnými. Materiální podpora potřebných je přirozeným a nezbytným výrazem lásky a jednoty těla Kristova (srov. Sk 4,32–37). Církev samozřejmě podporuje ty, kteří učí (srov. Ga 6,6), ale hlavně a za

všech okolností podporuje ty, kteří podporu potřebují (srov. Ř 12,13; 15,25–27; 1 Kor 16,1–2; 2 Kor 8 – 9). Nelze však opomenout, že Nový zákon nikde vysloveně nevyzývá k systémovým změnám.

Zejména v poslední knize novozákonního kánonu se v souvislosti s majetkem hodně mluví o hříchu modloslužby (srov. též Mt 6,24). Jedná se o extrémní podobu falešné víry, že nám majetek může zajistit svobodu a život (srov. Lk 12,15–21). Tato falešná víra nepochází z ničeho jiného než z nedostatku víry pravé. S nedostatkem víry je pak spojena i absence svobody pro hledání Božího království.

Bohatství je v novozákonních textech často uváděno jako příznak ekonomické nespravedlnosti (zvláště u Lukáše, Jakuba a ve Zjevení). Není to neoprávněné, protože velké bohatství se vždy kumuluje na něčí úkor. Nelze ovšem jednoduše identifikovat majetek se zlem, a to minimálně proto, že ho lze užít k mnoha dobrým účelům (srov. Lk 15,1–32).

To, že se o svůj majetek dokážeme dělit s potřebnými a nenecháváme se jím svazovat, je nezbytným znamením naší proměny v Ježíšovy učedníky (srov. Mt 25,31–46). Jakkoli ovšem chudoba často charakterizuje učedníky, není ústředním pojmem učednictví samotného. Tím je následování.

V Novém zákoně se nesetkáváme s askezí, která by majetek vnímala jako něco samo v sobě zlého. Nenacházíme v něm ani žádné mystické nauky ve smyslu zřeknutí se fyzického světa. I když může být některým učedníkům doporučeno, aby svůj majetek prodali a peníze dali chudým, nikomu nebylo řečeno, aby svůj majetek prostě vyhodil nebo přímo zničil.

Zejména v listech Nového zákona se setkáváme s texty, které nepředkládají prostou nauku, ale snaží se ji interpretovat tváří v tvář konkrétním situacím reálného světa. Hovoří se kupříkladu o vztazích v obci, o solidaritě mezi vzdálenými církvemi, definují se kritéria pro vznikající úřady (včetně odměny za duchovní službu), autoři se v nich vyrovnávají s otroctvím či s pronásledováním a uvažují o tom, jak církve vypadají v očích pohanského světa.

Zákon a Proroci vyzývali Izraelity, aby svůj život utvářeli podle požadavků Zákona, které je vedly ke spravedlnosti. Nový zákon už vítězství spravedlnosti nevyhlíží v tomto světě, ale za jeho horizontem.

4.2. Étos Františkova pontifikátu

Papež František byl hlavou římskokatolické církve zvolen 13. března 2013 a svého úřadu se ujal ihned po zvolení. Jako první papež v historii si na počest světce z Assisi zvolil jméno František. Brzy poté se odstěhoval z Apoštolského paláce, protože se tam cítil izolovaný.

24. listopadu 2013 vydal apoštolskou exhortaci *Evangelii gaudium* o hlásání evangelia v současném světě²⁴⁶. Mimo jiné v ní uvádí, že jednou z příčin současných světových krizí je kult peněz, diktát ekonomie bez tváře a bez opravdového lidského zaměření a výhradní orientace na konzum.²⁴⁷ Vybízí k nezištné solidaritě a k tomu, „aby se hospodářství a finančnictví navrátily k etice, která sleduje zájmy lidské bytosti“²⁴⁸. Připomíná, že v samotném jádru evangelia je život ve společenství a péče o druhé²⁴⁹ a kriticky se vyjadřuje, že „dokud se radikálně nevyřeší problémy chudých odmítnutím absolutní autonomie trhů a finančních spekulací a odstraněním strukturálních příčin sociální nerovnosti, nevyřeší se problémy světa a v posledku žádný problém. Sociální nerovnost je kořenem sociálního zla“.²⁵⁰ Papež byl poté označován za marxistu a nepřítele tržní ekonomiky.

24. května 2015 vydal encykliku (v pořadí druhou) *Laudato si'* o péči o společný domov²⁵¹. I zde mluví o sociální nerovnosti, tentokrát jako o příčině ekologických problémů. Hovoří o tom, že „lidské i přírodní prostředí upadají společně“²⁵² a zdůrazňuje, že „opravdový ekologický přístup je stále více přístupem sociálním“²⁵³. Proti tomu nabízí křesťanskou spiritualitu, která učí „růst v šetrnosti a ve schopnosti radovat se z mála“²⁵⁴. Po vydání této encykliky bylo možno slyšet hlasy, které Františkovi vytýkaly, že se vyjadřuje k věcem, které nespádají do jeho odbornosti.

Papež František není mužem prázdných slov. Je oblíbený pro svou péči o chudé lidi v Římě, vydražil své Lamborghini a motorku Harley-Davidson, aby dal výtěžek na charitu, a v roce 2015 objednal první externí audit majetku Vatikánu.

²⁴⁶ Papež František. *Evangelii gaudium: apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*. Praha: Paulínky, 2014.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 41.

²⁴⁸ Tamtéž, s. 42.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 112.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 128–129.

²⁵¹ Papež František. *Laudato si': encyklika o péči o společný domov*. Praha: Paulínky, 2015.

²⁵² Tamtéž, s. 31.

²⁵³ Tamtéž, s. 32.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 140.

Částečně i vlivem médií je občas František vnímán jako revolucionář v církvi. Nelze však přehlédnout, že jedinou Františkovou inovací v majetkové oblasti je důslednější návrat k evangeliu, které přináší jedinou skutečnou revoluci v dějinách světa.

4.3. Osobní zhodnocení

Poklad Nového zákona obsahuje mnoho skvostných klenotů, ale jeho krásu lze plně docenit jedině tehdy, podaří-li se nám ho vnímat vcelku. Z tohoto důvodu jsem se v této práci chtěl alespoň dotknout co největšího počtu úryvků, jakkoli to mnohdy mohlo být na úkor exegetické důkladnosti a snad i čtivosti výsledného textu. Téma, které jsem se pokusil zpracovat, by bylo možno pojednat v nesrovnatelně větším rozsahu a pořád by v něm zůstal prostor pro další bádání. Mou osobní ambicí bylo vyrovnat se s některými „standardními“ úzkostmi ohledně novozákonního učení o bohatství. V první řadě je to rozpor mezi požadavkem na „bohatého mládence“ všechen svůj majetek rozdat chudým a Pavlovým pokynem dát na sbírku jen tolik, kolik si člověk sám předsevzal. Chtěl jsem se přitom vyhnout jak klasickým výmluvám o velbloudovi zápasícím o průchod úzkou brankou do Jeruzaléma, tak mnohem lépe etablovanému vysvětlení o „dvourychlostním“ křesťanství. Dnes už víme, že ke svatosti jsme povoláni všichni a cestou k ní jistě není jen „finanční gramotnost“.

Vytčený cíl se mi snad podařilo splnit. Na závěr si však dovoluji ještě jednu krátkou úvahu o nepoctivém správci. Nelze přehlédnout, že v podobenství jsou dva druhy nepoctivosti. Jedna je ta, za kterou je správce kárán. Její povahu neznáme. Druhá je ta, které se správce dopouští v podobenství. A za tu je možná chválen. A tak mě napadá, že je asi nějaká poctivost, která chvály hodná není. Možná je to ta poctivost, která dnes (nejen) mladé lidi vede do neřešitelných dluhových pastí kvůli drobným úvěrům a jejich nezodpovědnému splácení, poctivost, která destabilizuje měnovou unii v Evropě, poctivost, která dohlíží na výši dluhů a jejich úroků státům, které kvůli jejich splácení (či neschopnosti splácet) nemají šanci dosáhnout na své uskutečnitelné hospodářské možnosti. Jaké by to asi bylo, kdybychom přestali být poctiví touto poctivostí a vyhlásili milostivé léto? Jaké by to asi bylo, kdybychom hodili za hlavu exekuce, insolvence a kumulované schodky státních rozpočtů? Jaké by to asi bylo, kdyby chudí tohoto světa dostali možnost postavit se na vlastní půdu ve vlastní zemi

nezatížení historií vlastní bídy? Trocha nepoctivého účetnictví zkrátka občas nemusí být poctivému správcovství na škodu.

Hospodinu patří celá země a všechno, co je na ní (srov. Dt 10,14). On ale taky není ve svém účetnictví „poctivý“. Kdyby byl, na spásu bychom mohli všichni zapomenout.

Seznam použitých zkratek

1 J	První list Janův
1 Kor	První list Korintským
1 P	První list Petrův
1 Sam	První Samuelova
1 Te	První list Tesalonickým
1 Tm	První list Timoteovi
2 Kor	Druhý list Korintským
2 Kr	Druhá královská
2 P	Druhý list Petrův
2 Te	Druhý list Tesalonickým
2 Tm	Druhý list Timoteovi
3 J	Třetí list Janův
Am	Ámos
Da	Daniel
Dt	Pátá kniha Mojžíšova (Deuteronomium)
Ef	Efezským
Ex	Druhá kniha Mojžíšova (Exodus)
Ez	Ezechiel
F	Filipským
Ga	Galatským
Gn	První kniha Mojžíšova (Genesis)
Iz	Izajáš
J	Evangelium podle Jana
Jk	List Jakubův
Joz	Jozue
Jr	Jeremjáš
Kaz	Kazatel
Ko	Koloským
Lk	Evangelium podle Lukáše
Lv	Třetí kniha Mojžíšova (Leviticus)
Mk	Evangelium podle Marka

Mt	Evangelium podle Matouše
Na	Nahum
např.	například
Nu	Čtvrtá kniha Mojžíšova (Numeri)
Oz	Ozeáš
Pís	Píseň písní
Př	Příslolí
Ř	Římanům
Sd	Soudců
Sk	Skutky apoštolů
srov.	srovnej
Tób	Tóbijáš
Tt	Titovi
v.	verš
vv.	verše
Za	Zacharjáš
Zj	Zjevení Janovo
zvl.	zvláště
Ž	Žalmy
Žd	Židům

Seznam literatury

Bible. Český Studijní překlad. Praha: Nakladatelství KMS, s. r. o., 2009.

Bible. Písmo svaté Starého a Nového zákona. Český ekumenický překlad. Praha: Česká biblická společnost, 2007.

BAUR, Wolfgang. *První, Druhý a Třetí list Janův.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

BLOMBERG, Craig L. *Neither poverty nor riches: A biblical theology of possessions.* Leicester: APOLLOS, 2006.

BORSE, Udo. *První a Druhý list Timoteovi List Titovi.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

DONAHUE, John R. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Marka.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

GIESEN, Heinz. *Kniha Zjevení apoštola Jana.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

GONZÁLEZ, Justo L. *Faith and wealth: A history of early Christian ideas on the origin, significance, and use of money.* New York: Harper & Row, Publishers, Inc., 1990.

HAAN, Roelf. *The economics of honour Biblical reflection on money and poverty.* Geneva: WCC Publications, 1991.

HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.

HARRINGTON, Daniel J. (ed.) – HARRINGTON, Wilfrid J. *Kniha Zjevení.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012.

HARRINGTON, Daniel J. (ed.) – MOLONEY, Francis J. *Evangelium podle Jana.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.

HECKEL, Ulrich – POKORNÝ, Petr. *Úvod do Nového zákona.* Praha: Vyšehrad, spol. s r. o., 2013.

HOPPE, Leslie J. *There shall be no poor among you: Poverty in the Bible.* Nashville: Abingdon Press, 2004.

HOPPE, Rudolf. *List Efezanům/List Kolosanům.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

HOPPE, Rudolf. *List Jakubův.* Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

JOHNSON, Luke T. *Evangelium podle Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.

KLIESCH, Klaus. *Skutky apoštolů*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

KNOCH, Otto. *První a Druhý list Soluňanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

KREMER, Jacob. *Druhý list Korintánům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

LAUB, Franz. *List Židům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Marka*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.

LIMBECK, Meinrad. *Evangelium sv. Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1996.

LONGENECKER, Richard N. (ed.). *The challenge of Jesus' parables*. Grand Rapids/Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2000.

MAYER, Bernhard. *List Filipánům List Filemonovi*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.

MÜLLER, Paul-Gerhard. *Evangelium sv. Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.

ORTKEMPER, Franz J. *První list Korintánům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

Papež František. *Evangelii gaudium: apoštolská exhortace o hlásání evangelia v současném světě*. Praha: Paulínky, 2014.

Papež František. *Laudato si': encyklika o péči o společný domov*. Praha: Paulínky, 2015.

PORSCH, Felix. *Evangelium sv. Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998.

RADL, Walter. *List Galaťanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.

RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského*. Praha: Karolinum, 2010.

RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2014.

SEETHALER, Paula A. *První a Druhý list Petrův List Judův*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.

THEOBALD, Michael. *List Římanům*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2002.

WHEELER, Sondra Ely. *Wealth as peril and obligation: the New Testament on possessions*. Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company, 1995.